

שילוב כלבי שירות לילדים ומבוגרים עם מוגבלות פיזית

דו"ח הערכה

מוגש לעמותת צעדים קטנים

ד"ר דנה רוט

דפנה רביב-כרמי

מחלקת מחקר והערכה, בית איזי שפירא

ינואר, 2022

תוכן עניינים

4	תמצית מנהלים: שילוב כלבי שירות לילדים ומבוגרים עם מוגבלות פיזית – הערכה
8	רקע
9	מטרות התכנית
10	מטרות תהליך הערכה
10	המשתתפים בפרויקט
11	מתודולוגיה
12	סטטוס השלמת תהליך הערכה
13	כלי הערכה
14	אתיקה
14	עיבוד הממצאים
14	פירוט הממצאים
14	1. חשיפה לפרויקט כלבי השירות
14	1.1. מקורות מידע
15	1.2. תגובה ראשונית לפרויקט כלבי השירות
15	2. חסמים וגורמים מעקבים להכנסת כלב שירות הביתה
15	2.1. ילדים
16	2.2. מבוגרים
16	3. חששות לקראת כניסת כלב השירות לבית (ראיון לפני הכניסה)
17	4. צרכים וציפיות מכלב שירות (לפני כניסת הכלב לבית)
18	4.1. צרכים פיזיים
18	4.2. צרכים רגשיים
21	4.3. צרכים חברתיים
22	4.5. צורך בהגנה וביטחון
22	5. מענה כלבי השירות לצרכים והציפיות (לאחר שנה מכניסת הכלב)
22	5.1. צרכים המקבלים מענה מלא
25	5.2. מילוי הצרכים והציפיות מכלבי השירות: ילדים מול מבוגרים
27	6. הקשר עם הכלב
28	7. קשיים לאחר כניסת כלב השירות לבית
29	7.1. התמודדויות עם הכלב
29	7.2. קשיים משפחתיים
30	7.3. אתגרים אישיים
30	7.4. קשיים מול הסביבה
31	8. שינויים בעקבות כניסת כלב השירות (ממצאים כמותניים)
31	8.1. ילדים
33	8.2. הורים
35	8.3. מבוגרים

36	9. תפיסת ההורים את חייהם בעקבות כניסת הכלב (ממצאים כמותניים)
37	10. תפיסת תהליך ההכשרה והאילוף
38	11. תפיסת עמותת 'צעדים קטנים'
39	12. תפיסת כלביית דוגסקול
40	סיכום
42	המלצות
44	נספח 1א': קו מנחה לפני כניסת הכלב (בוגרים)
45	נספח 1ב': קו מנחה אחרי כניסת הכלב (בוגרים)
46	נספח 2א': שאלון לפני / אחרי (הורים/ילדים/בוגרים) *
49	נספח 2ב': שאלון הורים (הורים בלבד)
50	נספח 3 : שאלון היקשרות לכלב (למילוי ע"י לבעל/ת הכלב – שאלון דיגיטלי)

תמצית מנהלים: שילוב כלבי שירות לילדים ומבוגרים עם מוגבלות פיזית – הערכה

ד"ר דנה רוט ודפנה רביב-כרמי, מחלקת מחקר והערכה

ינואר, 2022

רקע: ילדים ומבוגרים עם מוגבלות פיזית לעיתים קרובות תלויים בסביבה הקרובה לצורך ביצוע מטלות יומיומיות (פתיחת וסגירת דלתות, נשיאה והרמת חפצים, סיוע במדרגות וכו'). כלב שירות הוא כלב שהוכשר לסייע בצרכים המוטוריים של האדם עם המוגבלות. עמותת 'צעדים קטנים', בשיתוף עם הביטוח הלאומי, יזמה תכנית מקדמית שתבחן את ההשפעה של כלבי שירות על חייהם של ילדים ומבוגרים עם מוגבלות מוטורית בתחושת המסוגלות והעצמאות, הפחתת העומס הטיפולי על בני המשפחה ושיפור המעורבות החברתית. הערכת התכנית נועדה לבדוק את ההתכנות של תמיכה במימון כלבי שירות ע"י הביטוח הלאומי. מחלקת המחקר והערכה בבית איזי שפירא נבחרה לבצע את תהליך הערכה.

מטרות תהליך הערכה: 1) לבחון האם מטרות התכנית הושגו, ובאיזה אופן. 2) במידה ולא הושגו, לבחון מדוע לא הושגו ומתן הצעות לשיפור.

המשתתפים בפרויקט: 15 משפחות קיבלו כלב שירות (10 כלבים יועדו לילד/ה ו-5 למבוגר/ת). לכל המשתתפים מוגבלות מוטורית והם ללא מוגבלות קוגניטיבית. בקרב המשתתפים ייצוג מגדרי, טווח גילאי רחב, מגוון אבחונים ורמות תפקוד, פריסה ארצית, מהמגזר היהודי (חילוני ודתני) והמגזר הערבי.

מתודולוגיה: מתווה של "לפני-אחרי" במטרה לאפשר השוואה בין שתי נקודת הזמן - בסמוך לקבלת הכלב ולאחר כשנה שהכלב איתם. גישת הערכה מעורבת (mixed method), איכותנית וכמותנית. נערכו ראיונות פנים אל פנים, כמו כן מולא שאלון כמותי. בנוסף, בוצעה הערכת אמצע (שאלון דיגיטלי) כחצי שנה מכניסת הכלב. במקרים בהם הכלב יועד לילד, רואיין הורה והילד (לא רואיין ילדים צעירים מ-10 שנים מתוך מחשבה שעלול להיווצר עומס רגשי). משך איסוף הנתונים ערך כ-3.5 שנים. במהלך תהליך הערכה פרצה מגפת הקורונה שהשפיעה על אופן איסוף נתוני המחקר והביאה למעבר ממתכונת של ראיונות פנים אל פנים לערוצים חלופיים (שיחות טלפון/זום וכו').

סטטוס ביצוע: מתוך 15 המשפחות שהצטרפו לפרויקט, 12 משפחות השלימו את תהליך הערכה במלואו. משפחה אחת החזירה את הכלב לאחר הריאיון הראשון. משפחה אחרת סירבה להתראיין בראיון לאחר שנה (האחרון), ומשפחה נוספת לא ענתה על שאלון האמצע (הדיגיטלי).

כלי הערכה: נבנה קו מנחה לראיונות שכלל שאלות פתוחות אודות חוויות ותחושות מהתהליך, צרכים והציפיות מכלב השירות, חששות וכו'. במקביל, נבנו שאלונים כמותניים, המבוססים על שאלונים קיימים ומתוקפים בספרות המקצועית, שעברו התאמות למטרות הערכה זו ולאוכלוסיות היעד (שאלון לפני/אחרי, שאלון הורים, שאלון היקשרות לכלב).

עיקר הממצאים:

היות ומדגם המשתתפים הוא קטן, לא הייתה אפשרות לבחון אם הבדלים שנמצאו בין שתי נקודות הזמן (בשאלונים כמותיים) הינם מובהקים.

1. **מקורות מידע ותגובה ראשונית לפרויקט** - מגוון רחב של מקורות מידע על הפרויקט ועל כלבי שירות בכלל. למעלה ממחצית נחשפו דרך עמותת 'צעדים קטנים'. התגובות הראשוניות מאוד חיוביות ומצביעות על התרגשות והתלהבות רבה בקרב כל המשתתפים.
 2. **חסמים וגורמים מעכבים** - לצד ההתלהבות הראשונית, בקרב הילדים/הורים עלו מספר גורמים מעקבים להכנסת כלב לבית ביניהם גיל הילד, תגובת האחים והמבנה המשפחתי. אצל מבוגרים, למרות תגובות לעיתים ספקניות של הסביבה הקרובה, אלו לא מנעו/עיכבו את הכנסת כלב.
 3. **חששות לקראת הכנסת כלב שירות לבית (לפני כניסת הכלב)** - גם לאחר התגברות על החסמים הראשוניים, הכנסת כלב מלווה בחששות בקרב הילדים, הורים והמבוגרים. החשש העיקרי הוא מהאחריות הכבדה לצרכיו של הכלב, דבר שיביא לשינוי משמעותי בשגרת החיים, כמו גם לנטל ומעמסה. חשש נוסף הוא שלצד העובדה שכלב שירות מחזק עצמאות, נוכחותו עלולה לעודד תלות ולפגוע בעצמאות בעליו. חששות נוספים שעלו בקרב שלושת האוכלוסיות הן הספקנות האם אכן הכלב יעמוד בציפיות או יאכזב, חששות לוגיסטיים (נסיעה לחופשות, נסיעה ברכב וכו') וחשש כיצד יסתדרו ויתמודדו מעשית ורגשית ביום בו הכלב ימות. כולם מודעים לנטל הכלכלי ולהכבדה על ניקיון והיגיינה, אך התמורה והתועלת שבהכנסת כלב, נתפסות כמשמעותיות יותר. בחברה הערבית קיימת גם התמודדות תרבותית עם הרתיעה מהכנסת כלב לבית.
 4. **צרכים וציפיות מכלב שירות (לפני כניסת הכלב)** - קיימים מגוון צרכים וציפיות הנעים על הצירים שבין צרכים פיזיים, רגשיים וחברתיים; צרכים המשליכים על חיי האדם עם המוגבלות לאלו המשליכים על משפחתו וסביבתו; וצרכים הנאמרים באופן ברור וגלוי לעומת צרכים סמויים. מרבית הצרכים עלו אצל כל המרואיינים, אם כי בעוצמות ובביטויים שונים. להלן מגוון הצרכים:
צרכים פיזיים: הצורך הדומיננטי והבולט ביותר. כולל צרכי **מוטוריקה גסה** - ציפייה שהכלב יסייע בניידות (מדרגות, משטחים לא מישוריים, שמירה על שיווי משקל, סיוע בהתרוממות וכו'). לצד הסיוע בניידות יומיומית, יש לכך גם השלכות על הביטחון פיזי (מניעת נפילות), מניעת כאבים והשלכות על ביטחון רגשי. היבט נוסף של הצורך הפיזי הוא עזרה ב**פעילויות יומיומיות** (הרמת/הבאת חפץ, נשיאת ציוד, פתיחת דלת, סיוע בכביסה וכו'), המסייע למנוע כאבים, מעניק תחושת בטחון ומשפר את איכות חייהם.
צרכים רגשיים: עלו לעיתים באופן ישיר וגלוי ולעיתים באופן סמוי. חלק מהצרכים מתייחסים ל**מצב נקודתי** (למשל משפר מצב רוח) בעוד אחרים מבטאים **תהליך רגשי**. הביטוי הבולט ביותר הוא הרצון בעצמאות שמקבל היבטים שונים אצל ילדים, הורים ומבוגרים. האחריות היומיומית על הכלב והדינמיקה של היחסים תורמת לתחושת שליטה (במצאיאות של העדר שליטה), וכנגזרת מכך מעצימה ומעניקה תחושת מסוגלות. ביטויים נוספים של הצרכים הרגשיים הם שיפור מצב הרוח, הענקת תחושת בטחון, התמודדות עם תסכולים, עידוד לפעולה, השלמה עם המחלה והקשר הרגשי העמוק עם הכלב ("צוות").
- צרכים חברתיים:** כמעט כולם התייחסו לצורך ב- "חבר", ופחות נטו להתייחס לכלב כ-"גשר חברתי".
- צרכים נוספים:** צורך רפואי (ניטור והתרעה לפני אירוע רפואי) וצורך בהגנה ובטחון (השגחה כשנמצאים לבד, בבית או בחוץ).

5. **מענה לצרכים והציפיות (שנה מכניסת הכלב)** - קיימת שונות במידת מילוי הצרכים והציפיות מהכלב, הן בהתייחס לכל צורך בנפרד והן בהתייחס לאוכלוסיית היעד. צרכים המקבלים מענה מלא - מוטוריקה גסה, צורך רגשי כמשפר מצב רוח, צורך בחבר, תחושת בטחון והצרכים הרפואיים. צרכים המקבלים מענה חלקי - צרכים פיזיים בפעולות יומיומיות, צורך רגשי בעצמאות, פיתוח אחריות (ילדים) וצרכים רגשיים נוספים. צרכים שלא מקבלים מענה - גשר חברתי.
6. **הבדלים בין ילדים ומבוגרים** - קיימים הבדלים בין ילדים ומבוגרים במילוי הצרכים והמענה על הציפיות.
- ילדים** - מצטיירת תמונה מורכבת התלויה בגילו הכרונולוגי של הילד, גילו המנטאלי (בגרות) ומגויסות המשפחה. ככל שהילד בוגר יותר (כרונולוגית ורגשית) כך ההשתלבות של הכלב בחיי היומיום, מילוי הצרכים והתרומה שלו משמעותית יותר. האחריות על הטיפול השוטף בכלב מתחלקת עם שאר בני הבית מה שמחליש לעיתים את הקשר עם הכלב. במצבים בהם תפקודי הילד עדיין שמורים, לא פעם יש העדפה לעשות את הדברים לבד ולא להסתייע בכלב. ילדים צעירים (עד גיל 15-16) התקשו לעמוד במחויבות והאחריות, ראו בכלב כעול, לא לקחו אותו איתם בקביעות לביה"ס/פעילות, התקשו לשמר את מיומנויות ויכולות הכלב והעדיפו להסתייע בבן משפחה. אצל רובם הכלב נותן מענה בעיקר לצרכים רגשיים ולצורך בחבר, ופחות לצרכים פונקציונאליים. לעומתם, הבוגרים (בני +16) נטו להגיב באופן דומה יותר למבוגרים, אם כי לא בצורה מלאה.
- מבוגרים** - הרוב הביעו שביעות רצון גבוהה וציינו שהכנסת הכלב הייתה צעד משמעותי שתרם לשיפור איכות חייהם. הכלב השתלב בחיי היומיום והולך איתם (כמעט) לכל מקום. הם המטפלים הבלעדיים ודואגים לצרכי הכלב. הכלב ממלא את הצרכים הפונקציונאליים (מוטוריים ורפואיים) והרגשיים. הצרכים החברתיים פחות דומיננטיים אצל המבוגרים. רק מבוגר אחד ציין שלצד הקשר הרגשי העמוק, הכלב לא עמד בציפיות. כל המבוגרים היו חוזרים על ההחלטה לקחת כלב ואף ממליצים לאחרים במצבם.
7. **הקשר עם הכלב** - תהליך ההיקשרות היה כמעט מידי והתחזק לאורך השנה. ההתייחסות לכלב היא במושגים של בן משפחה או דמות קרובה. הכלב מחזיק תפקיד רגשי מאוד משמעותי בחיי בעליו (ילד ומבוגר), והמשפחה בכלל. ממצאי שאלון ההיקשרות (כמותי) מחזקים ממצאים אלו.
8. **קשיים לאחר כניסת כלב השירות לבית** - קשיים הקשורים **ישירות לכלב** (טיפול ודאגה לצרכיו, הצבת גבולות, שימור היכולות וכו'); קשיים **בבית ובמשפחה** (ניקיון הבית, מעמסה על ההורים, מתחים וכו'); **אתגריים אישיים** (אינטנסיביות הקשר עם הכלב, התלות בו, הצורך להתפשר על דברים שפחות מתאימים לכלב); וקשיים מול **הסביבה** (התמודדות עם שאלות, הצבת גבולות, כניסה למקומות ציבוריים וכו'). ולצד כל זאת, מרבית המשתתפים בפרויקט הסכימו שהתועלת שבכלב שירות עולה על הקשיים והחסרונות.
9. **תפיסת תהליך ההכשרה והאילוף** - לצד מספר ביקורות נקודתיות, תהליך ההכשרה והתמיכה לאורך השנה, כמו גם עמותת 'צעדים קטנים' ודוגסקול (מקום הכשרת הכלבים), נתפסים באופן חיובי וזוכים לשבחים על המקצועיות, המסירות והרגישות.

1. **חיזוק תחושת המסוגלות ושיפור העצמאות** - קיימת הבחנה בין ילדים צעירים וילדים בוגרים. אצל ילדים צעירים (עד גיל 16-15) מטרות הפרויקט פחות באו לכדי מימוש. לאחר התלהבות ראשונית מהכלב, הכלב לרוב לא מלווה את הילד במהלך היום, הכלב נתפס לא פעם כהכבדה וכעול ופוגע בתחושת העצמאות (הילד צריך לדאוג לכלב, לא יכול לשחק עם ילדים בהפסקות וכו'). הילד אינו האחראי העיקרי על הכלב. לאור כל זאת הכלב לא מעניק חווית עצמאות ומסוגלות משמעותית. בקרב הילדים הבוגרים (בני 16+) הכלבים יותר נוטים להתלוות אליהם במהלך היממה, והם יותר מעורבים בטיפול בכלב (עדיין עם סיוע המשפחה). לפיכך, אצלם יש מידה של שיפור בתחושת העצמאות (יכולים להישאר/לצאת מהבית, ללא נוכחות מבוגר). אצל משתתפי הפרויקט המבוגרים כלבי השירות שיפרו את תחושת המסוגלות והעצמאות (אם כי יש לציין שפרמטרים אלו היו קיימים עוד קודם לכן).

2. **הפחתת העומס הטיפולי מבני משפחה של ילד עם מוגבלות פיזית** - לא הייתה הפחתה משמעותית בעומס הטיפולי על בני המשפחה. הילד/ה ממשיך להיעזר בהורה, בין אם מתוך הרגל או כי כך נוח יותר. בנוסף, ההורים לוקחים חלק משמעותי בטיפול השוטף בכלב. עם זאת, רוב ההורים מוכנים "לספוג" את המעמסה לאור היתרונות והתועלות שהכלב הביא איתו.

3. **שיפור המעורבות החברתית של ילדים עם מוגבלות פיזית** - מטרה זאת לא מומשה. הכלב לא מהווה גשר לקשרים חברתיים ולא ניכר שנוכחות הכלב הרחיבה את המעגל החברתי של הילדים או המבוגרים. כאשר נוצרת תקשורת עם הסביבה היא לא תמיד נתפסת באופן חיובי (מאלץ להתמודד עם שאלות, הצבת גבולות וכו'). גם כאשר נוצרת תקשורת חיובית, היא נקודתית ולא מתמשכת. לצד זאת, הכלב כן מסייע לתקשר לסביבה את "המוגבלות", מה שלעיתים קשה לעשות במילים. אצל כולם הכלב מהווה חבר אמת, ונבנה קשר רגשי עמוק ומשמעותי, קשר של שותפות וערבות הדדית.

על בסיס ממצאים אלו אפשר להסיק שבעוד שכלבי שירות עמדו ומימשו את מטרות הפרויקט אצל המבוגרים, אצל הילדים לא כך הדבר. גיל הילד, הבגרות הרגשית והאופי המשפחתי, מהווים גורמים משמעותיים בהשתלבות כלב שירות בבית.

המלצות

1. מומלץ לבחון הכנסת כלבי שירות לסל שירותים אצל מבוגרים העונים על הקריטריונים. חשוב יהיה לבצע הערכה רחבה יותר על אוכלוסיית הבוגרים.

2. אצל הילדים הכלב נותן מענה בעיקר לאספקטים רגשים (חבר, בטחון רגשי וכו'). יש מקום לבחון איזה סוג של כלבים מתאימים לתת מענה זה ולבדוק האם אפשר לבנות תכנית הכשרה "פשוטה וזולה" יותר, תוך מחשבה שיתכן ובעתיד יהיה צורך לפתח את כישורי הכלב לצרכים של כלב שירות. כלבי "מחמד" מספקים מרכיבים רגשיים, ויש אינספור עדויות, מחקרים ותיעודים על כך. ייתכן ויש מקום לעודד ולהמליץ על קשר שכזה.

3. בפילוט שבוצע הכלב נתן מענה מלא לצרכים רפואיים (ניטור והתרעה), ולצרכים הפיזיים והרגשיים שנובעים מכך. מומלץ להרחיב מחקר/הערכה במישור זה בקרב אנשים עם מוגבלויות רפואיות.

שילוב כלבי שירות כלבי שירות לילדים ומבוגרים עם מוגבלות פיזית

דו"ח הערכה

ינואר, 2022

ד"ר דנה רוט

דפנה רביב-כרמי

רקע

אנשים עם מוגבלות פיזית לעיתים קרובות תלויים בסביבה הקרובה להם לצורך ביצוע מטלות יומיומיות כגון פתיחת וסגירת דלתות ומגירות, נשיאת חפצים, הרמת דברים שנפלו, סיוע בירידה ועליה במדרגות, קימה בעת נפילה וכו'. כלב שירות הוא כלב שהוכשר לסייע בצרכים מוטוריים ספציפיים של אדם עם מוגבלות, ולשם כך עובר הכשרה על מנת שיוכל לתת מענה מיטבי.

בספרות המקצועית נכתב רבות על התרומה המשמעותית של כלבי שירות לאנשים עם מוגבלות, עם זאת אין הרבה מחקר עדכני בנושא. מעבר להיבטים המוטוריים והסיוע בתפקוד יומיומי, נמצא שיש לכלבים תרומה גם בהיבטים רגשיים, בעיקר הודות לעובדה שהכלבים מעניקים לאדם עם המוגבלות חווית עצמאות, תחושת מסוגלות עצמית, הערכה עצמית, בטחון ושליטה, ומכאן מיטיבים את איכות חייו של האדם עם המוגבלות. בנוסף, כלבי שירות נותנים לעיתים גם מענה לקשיים חברתיים ולחווית הבדידות בהיותם "גשר" לתקשורת בין האדם לסביבה, ובהיותם הם עצמם "חבר". כיום, כלבי השירות מוכשרים לסייע גם לאנשים במצבים רפואיים מסכני-חיים (אפילפסיה, סוכרת וכו'), אנשים עם קשיי תקשורת (רצף האוטיסטי) ואנשים עם קשיים נפשיים (מצבי פוסט טראומה, דכאון וכו'). יתרה מכך, כלבי השירות מסייעים לא רק לאדם עם המוגבלות אלא גם מסייעים לשיפור איכות חיי כל המשפחה, כמו גם מסייעים בעקיפין בהקלה על המצב הכלכלי של האדם ומשפחתו בכך שהם מאפשרים לאדם/הורה לצאת לעבודה לצד חסכון בצרכים הסיעודיים (Allen and Blascovich, 1996; Winkle, Crow and Hendrix, 2012; Ng, James and McDonald, (2000); Lindsay and Thiyagarajah (2021), הרף-כשדאי ובן-נון, 2018).

עמותת 'צעדים קטנים', בשיתוף עם הביטוח הלאומי, יזמה תכנית מקדמית (פיילוט) בקרב ילדים ומבוגרים עם מוגבלות מוטורית במטרה לבחון את מידת ההשפעה של כלבי שירות על חייהם, זאת מתוך רצון לבחון את ההתכנות של תמיכה במימון כלבי שירות ע"י משרד הרווחה.

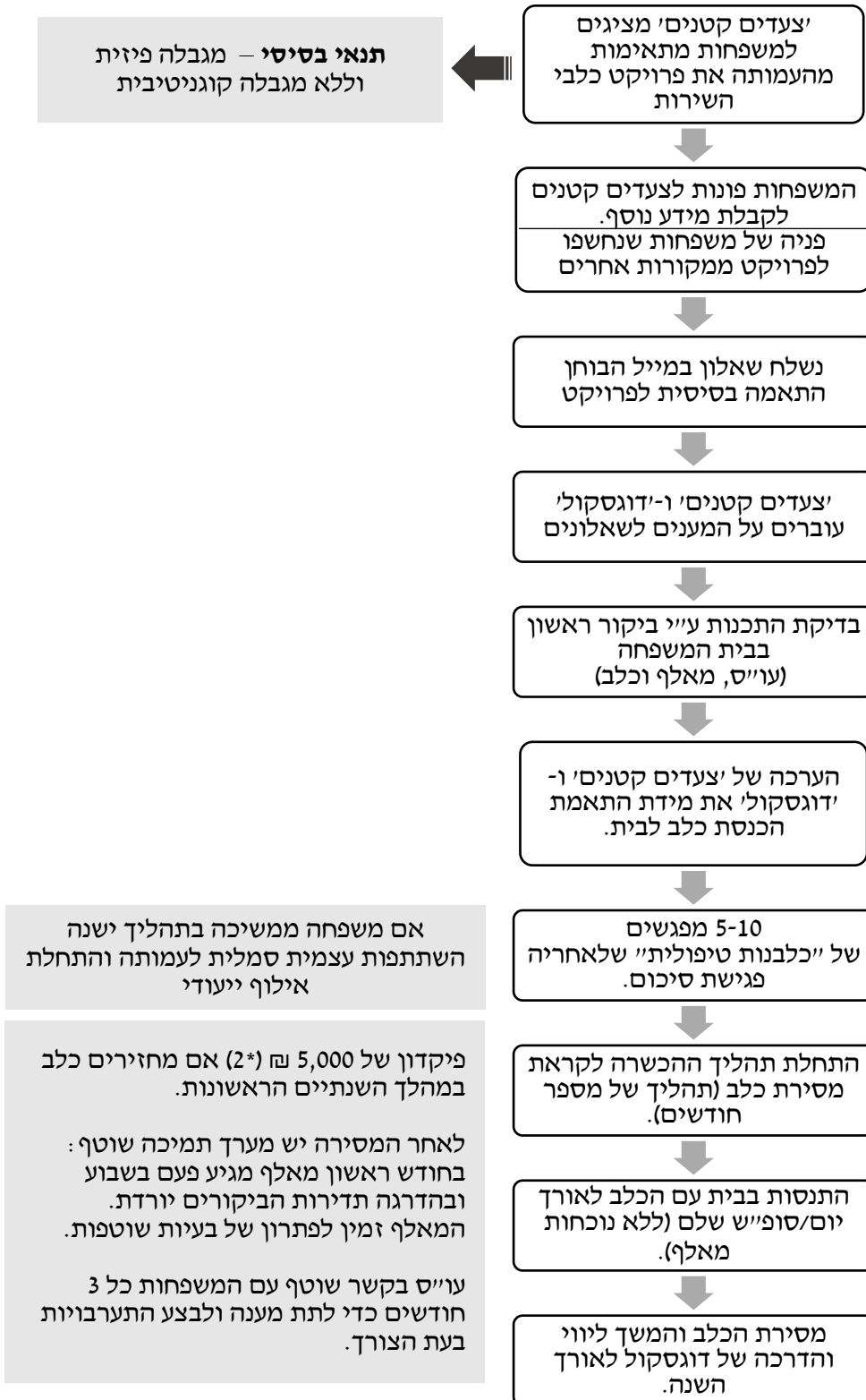
מחלקת המחקר והערכה בבית איזי שפירא נבחרה לבצע את תהליך הערכה של הפרויקט.

מטרות התכנית

1. חיזוק תחושת המסוגלות ושיפור העצמאות של ילדים ובוגרים עם מוגבלות פיזית.
2. הפחתת העומס הטיפולי מבני משפחה הסועדים ילד עם מוגבלות פיזית.
3. שיפור המעורבות החברתית של ילדים עם מוגבלות פיזית.

תרשים 1: מודל הכנסת כלב שירות לבית המשפחה (ע"פ דיווח צעדים קטנים)

תרשים מס' 1 מציג את מודל העבודה של הכנסת כלב שירות לבית משפחה. המודל פותח ע"י עמותת 'צעדים קטנים' ודוגסקול ועליו מתבסס תהליך הערכה.

מטרות תהליך הערכה

1. לבחון האם מטרות התכנית הושגו, ובאיזה אופן.
2. במידה ולא הושגו, לבחון מדוע לא הושגו ומתן הצעות לשיפור.

המשתתפים בפרויקט

15 משפחות השתתפו בפרויקט שבמסגרתו קיבלו כלב שירות. ב- 10 משפחות הכלב יועד לילד/ה וב- 5 משפחות נוספות הכלב יועד למבוגר/ת. במשפחות בהן כלב השירות יועד לילד/ה רואיין אחד ההורים (8 אימהות ו-2 אבות) והילד/ה (ובתנאי שהיה גדול מ- 10 שנים).

מגדר: בקבוצת הילדים השתתפו 7 בנים ו- 3 בנות. בקבוצת המבוגרים רואיינו 2 גברים ו- 3 נשים.

גיל: טווח גילאי הילדים בזמן קבלת כלב שירות היה 7-17 שנים (ממוצע 12 שנים). טווח גילאי המבוגרים היה 22-40 שנים (ממוצע 31 שנים).

אבחנה: תנאי הכרחי לקבלה לפרויקט כלבי השירות היה שכל המשתתפים הם אנשים עם מוגבלות מוטורית וללא מוגבלות קוגניטיבית. בקבוצת הילדים 5 ילדים מאובחנים עם דושן, 2 עם שיתוק מוחין ו- 3 עם מצבים רפואיים/תסמונות אחרות. בקבוצת המבוגרים 3 מאובחנים עם ניוון שרירים, מבוגר/ת אחד עם מצב רפואי אחר ועוד מבוגר/ת אחד נכה צה"ל.

אזור מגורים: 5 מהמשתתפים בפרויקט גרים באזור המרכז, 4 באזור הצפון, 3 בירושלים וסביבותיה, ו- 3 נוספים מאזור הדרום.

מגזר: 13 משתתפים הם מהמגזר היהודי (חילוני ודתני), ו-2 מהמגזר הערבי/דרוזי.

טבלה 1: תיאור המשתתפים בפרויקט

ילדים	בוגרים		
3	3	נקבה	מגדר
7	2	זכר	
5	-	דושן	אבחנה
2	-	CP	
-	3	ניוון שרירים	
3	1	מצב רפואי אחר	
-	1	נכה צה"ל	
4	-	חיפה והצפון	אזור בארץ
3	2	מרכז הארץ	
2	1	ירושלים והסביבה	
1	2	דרום הארץ	
9	4	יהודי	מגזר
1	1	דרוזי/ערבי	
10	5		סה"כ

החוקרות במחלקת מחקר והערכה של בית איזי שפירא נפגשו עם עמותת 'צעדים קטנים' ועם מנהל כלביית 'דוגסקולי', האחראית על אילוף והכשרת כלבי השירות, במטרה ללמוד על כלבי שירות באופן כללי ועל הפרויקט עצמו – מטרותיו, תהליך האילוף, הכנת המשפחות לקבלת הכלב וכו'.

עמותת 'צעדים קטנים' הייתה אמונה על תהליך איתור, סינון וגיוס המשתתפים לפרויקט, והעבירה למחלקת מחקר והערכה שמות ופרטי התקשרות של כל המשתתפים בפרויקט. מעריכה ממחלקת המחקר והערכה יצרה קשר עם כל אחד ואחת מהמשתתפים ונתנה הסבר על מטרת ומבנה תהליך הערכה. הובהר לכל המשתתפים שהמידע שיאסף הוא חסוי ולא ימסרו כל פרטים מזהים. כמו כן, הובהר למשתתפים שהם רשאים לפרוש בכל שלב בתהליך מבלי שהדבר יפגע בקבלת כלב השירות, או בליווי ובתמיכה השוטפת של 'דוגסקולי' לאורך התהליך.

גישת הערכה פרויקט כלבי שירות הייתה מעורבת (mixed method) – שילוב של גישות איכותנית וכמותנית. הערכה תוכננה להתבצע באמצעות ראיונות פנים אל פנים במתכונת של "לפני-אחרי" במטרה לאפשר השוואה בין שתי נקודות הזמן – בסמוך לקבלת הכלב ולאחר כשנה. המטרה הייתה לבחון האם חלו שינויים באיכות החיים של האדם המסתייע בכלב (ילד/ה או מבוגר/ת) ובחיי המשפחה. עם זאת, הוחלט ע"י המעריכות לבצע בנוסף גם הערכת אמצע באמצעות שאלון דיגיטלי. כל הראיונות פנים אל פנים שהתקיימו בשלבים "לפני-אחרי" הוקלטו ותומללו במטרה להקל על עבודה עיבוד וניתוח המידע.

השלב הראשון של תהליך הערכה כלל ראיון עומק אישי בסמוך למסירת הכלב, במרבית המקרים בבית בו עתיד הילד/מבוגר להיעזר בכלב השירות. מטרת הפגישה הייתה ללמוד על הצרכים של הילד/מבוגר שעתיד להסתייע בכלב, כמו גם על הציפיות והחששות. הפגישה לרוב ערכה כשעה וחצי ובמסגרתה גם מולא שאלון כמותי בעזרת המעריכה שהקריאה את ההיגדים וסימנה על גבי הטופס את המענים.

במקרים בהם הכלב יועד לילד, רואיין גם ההורה וגם הילד כאשר הילד בחר מי יתראיין ראשון והאם ההורה יהיה נוכח בזמן הראיון שלו. ההורה תמיד רואיין שלא בנוכחות הילד. במקרים בהם כלב השירות יועד לילד מתחת לגיל 10, רואיין רק ההורה מתוך מחשבה שעלול להיווצר עומס רגשי על הילד ועשויים לעלות נושאים ותכנים שילד צעיר עדיין לא מספיק בשל ומוכן להתמודדות איתם.

השלב השני בתהליך הערכה לא היה חלק ממתווה הערכה המקורי, אלא הוסף במהלך תהליך הערכה. שלב זה התקיים כחצי שנה מיום קבלת כלב השירות ובו מעריכה ממחלקת המחקר יצרה קשר טלפוני עם ההורה / מבוגר. לאחר קבלת הסכמה נשלח שאלון דיגיטלי קצר במייל בנושא הקשר עם כלב. במקרים בהם הכלב יועד לילד, ההורה התבקש לתת לילד לענות על השאלון בעצמו, ורק במקרה הצורך לסייע לו בקריאה ו/או סימון התשובות.

השלב השלישי והאחרון של תהליך הערכה התקיים כ-14-12 חודשים מיום כניסת הכלב הביתה. מטרת הפגישה הייתה לאסוף מידע על ההתנהלות במהלך השנה עם כלב השירות, היתרונות והחסרונות, התועלות והקשיים, מימוש הציפיות והחששות וכו'. בתום ראיון שארך כשעה, מילאו המשתתפים שאלון כמותי הדומה לשאלון שמילאו שנה קודם לכן. לאור ההכרות המוקדמת עם השאלון, המרואיין מילא אותו באופן עצמאי, ורק במקרים בהם המרואיין חש צורך, מעריכה סייעה בסימון התשובות על גבי השאלון (בדומה לשלב הראשון).

שלב איסוף הנתונים של הפרויקט בכללותו ערך כשלוש וחצי שנים, כאשר הריאיון הראשון נערך באפריל 2018 והריאיון האחרון בספטמבר 2021. באמצע תהליך הערכה (מרץ 2020) פרצה מגפת הקורונה שהשפיעה על אופן איסוף נתוני המחקר. לאור הסגרים ומגבלות הריחוק החברתי, חלק מהראיונות לא יכלו להתקיים במתכונת של פנים אל פנים כפי שנערכו עד פרוץ המגפה. בעקבות המגבלות הוצעו למשפחות מגוון חלופות לראיון פנים אל פנים, ביניהן ריאיון בזום/שיחת ווידאו בווטס-אפ, שיחה טלפונית, שליחת השאלון למילוי עצמי בכתב או הקלטה עצמית ושליחת קובץ קולי. שלוש משפחות העדיפו את האופציה של מילוי עצמי של השאלון, אך משנמצא שהמידע שמופק במתכונת זאת הוא מצומצם ודל, הוחלט לא לאפשר עוד אופציה זאת וניתנה למשתתפים שלאחריהם אפשרות לבחור רק בין שיחה טלפונית לשיחת וידאו.

לאור העובדה שכל משפחה קבלה את הכלב בזמן אחר, מועדי קיום הראיונות ומילוי השאלונים לא התקיימו באותו זמן, אלא השתנו בין משפחה למשפחה. עם זאת, הוקפד על מסגרת של כשנה מהריאיון שלפני קבלת הכלב לראיון שלאחר שנה. לפיכך, משפחות שהשלימו פרק זמן של שנה עם הכלב לפני פרוץ הקורונה רואיינו פנים אל פנים, בעוד משפחות שקיבלו את הכלב במהלך המגיפה, הראיונות התקיימו באמצעים החלופיים.

סטטוס השלמת תהליך הערכה

נמסרו 15 כלבי שירות במסגרת הפרויקט. 12 משפחות השלימו את תהליך הערכה במלואו. משפחה אחת החזירה את הכלב לאחר מספר חודשים (התקיים איתה רק הריאיון הראשון בשלב של לפני כניסת הכלב). משפחה אחרת בחרה שלא לקיים את הריאיון האחרון לאחר שנה. משפחה נוספת לא ענתה על השאלון הדיגיטלי למרות מספר תזכורות אך כן השלימה את הראיונות של לפני ואחרי קבלת הכלב.

טבלה 2: סטטוס השלמת התהליך עבור כל אחת מהמשפחות

הערות	ראיון אחרי קבלת הכלב	שאלון אמצע (דיגיטלי)	ראיון לפני קבלת הכלב		
	+	+	+	ילד/ה והורה	משפחה 1
ראיון לאחר שנה הושלם רק עם ההורה. ילד/ה לא סרב/ה להתראיין.	+	+	+	ילד/ה והורה	משפחה 2
ילד/ה רואיינה/ה טלפונית בגלל שהמשפחה גרה רחוק	+	-	+	ילד/ה והורה	משפחה 3
התקיים רק ראיון ראשון עם ההורה (ילד/ה צעיר/ה מ-10). המשפחה החזירה את הכלב ולכן הופסק תהליך הערכה.	-	-	+	ילד/ה והורה	משפחה 4
	+	+	+	מבוגר/ת	משפחה 5
	+	+	+	ילד/ה והורה	משפחה 6
	+	+	+	מבוגר/ת	משפחה 7
ילד/ה לא רואיינה/ה (צעיר/ה מ-10)	+	+	+	ילד/ה והורה	משפחה 8
	* +	+	+	מבוגר/ת	משפחה 9
משפחה בחרה לא להתראיין בראיון לאחר שנה	* -	* +	* +	ילד/ה והורה	משפחה 10
ילד/ה לא רואיינה/ה (צעיר/ה מ-10)	* +	* +	* +	ילד/ה והורה	משפחה 11
	* +	* +	* +	ילד/ה והורה	משפחה 12
	* +	* +	* +	מבוגר/ת	משפחה 13
	* +	* +	* +	מבוגר/ת	משפחה 14

משפחה 15	ילד/ה והורה	* +	* +	* +	בראיון לאחר שנה הורה וילד/ה בחרו להתראיין יחד
----------	-------------	-----	-----	-----	---

* ראיונות שהתקיימו בתקופת הקורונה (מילוי עצמי, טלפונית או שיחת וידאו/זום)

כלי הערכה

כלים איכותניים

נבנה קו מנחה לראיונות פנים אל פנים הכולל שאלות פתוחות בנושאים של מקור החשיפה לפרויקט, חוויות ותחושות מתהליך ההכשרה והאילוף, הצרכים והציפיות מכלב שירות, חששות וכו'. קו המנחה עבר התאמות בהתאם למרואיין (מבוגר, ילד הורה). ראה נספח 1.

יש לציין שטרם תחילת איסוף הנתונים בוצע ראיון מקדמי (פיילוט) עם אב לנער המסתייע בכלבת שירות, שסייע לבדיקת תוקף התוכן והבהירות של הקו מנחה כמו גם השאלון הכמותני (פירוט על כלים כמותניים בפרק הבא).

כלים כמותניים

למידה וחקירת עולם התוכן של כלבי השירות בספרות האקדמית חשפה מספר פרמטרים בולטים בתחום – מסוגלות עצמית, עצמאות, דימוי והערכה עצמית, תפקוד יומיומי, איכות חיים, בטחון, תפקוד רגשי ועוד. על בסיס מידע זה נבנו שאלונים כמותניים שהתבססו על שאלונים קיימים ומתוקפים בספרות המקצועית. השאלונים עברו התאמות למטרות הערכה ולאוכלוסיות היעד (ילדים, הורים, מבוגרים). ראה טבלה 3 לפירוט כלי הערכה כמותניים.

שאלון לפני כניסת כלב השירות – נבנה שאלון כמותני שכולל חלק דמוגרפי וחלק המתייחס לתחומים בולטים הקשורים לעולם כלבי השירות (תפקוד פיזי, תפקוד רגשי, דימוי עצמי, חיי חברה וכו'). לכל תחום נוסחו 4-7 היגדים ועל המשיב/ה היה לדרג על סולם תדירות שבין 1 ('אף פעם') ל-5 ('כל הזמן') עד כמה הרגיש את המצב המתואר בהיגד במהלך החודש שקדם לראיון. הפריטים בשאלון המבוגרים, ההורים והילדים זהים. הילד עונה לגבי עצמו וההורה עונה כיצד הוא תופס את הילד. על מנת לסייע במענה, הוצגה למשתתפים כרטיסיה ויזואלית של סולם תשובות. לילדים הסולם הוצג באופן מילולי ובאופן ציורי (ריבועים הולכים וגדלים). ראה נספח 2' לשאלון ולכרטיסיות.

שאלון הורים – שאלון זה הועבר להורים בלבד, בשתי נקודות הזמן. השאלון הוצג לאחר שאלון לפני/אחרי כניסת הכלב. שאלון ההורים כולל 7 היגדים ובו נתבקשו ההורים לציין את מידת הסכמתם על סולם שבין 1 ('כלל לא מסכימ/ה') ל-6 ('מסכימ/ה מאוד') עם היגדים המתארים מחשבות ורגשות שעשויים לעלות אצל אנשים המטפלים בבן/בת משפחה עם מוגבלות. ראה נספח 2' לשאלון ההורים.

שאלון היקשרות לכלב – שאלון זה הועבר לאדם המסתייע בכלב השירות ובוחן את הקשר בינו לבין הכלב. השאלון כולל מספר היגדים ובו התבקש המשיב לדרג את מידת ההסכמה עם כל היגד על סולם שבין 1 ('כלל לא מסכימ/ה') ל-5 ('מסכימ/ה מאוד'). בסיום השאלון הייתה שאלה פתוחה בה נתבקש המשיב/ה לשתף בחוויה או אירוע כלשהו עם הכלב. שאלון זה הועבר במתכונת דיגיטלית. ראה נספח 4 לשאלון ההיקשרות. ראה נספח 3.

שאלון אחרי כניסת כלב השירות – שאלון זה הועבר לאחר כשנה מכניסת הכלב ומטרתו לאפשר השוואה בין שתי נקודות הזמן. לפיכך, שאלון זה זהה לשאלון לפני כניסת הכלב למעט השאלות הדמוגרפיות

שנשאלו כאמור בשאלון הראשון. הוספו שאלות לגבי מצבו הכללי של הילד ושל ההורה בהשוואה לשנה הקודמת.

טבלה 3: פירוט כלי הערכה

בוגר/ת	הורה	ילד/ה	פורמט	מועד העברה	שאלון לפני כניסת הכלב
+	+	+	עט ונייר	לפני מסירת הכלב	שאלון לפני כניסת הכלב
+	+	+	עט ונייר	שנה ממסירת הכלב	שאלון אחרי כניסת הכלב
-	+	-	עט ונייר	לפני מסירה + שנה ממסירה	שאלון הורים
+	-	+	דיגיטלי	חצי שנה מהמסירה	שאלון היקשרות לכלב

אתיקה

וועדת האתיקה של מחלקת מחקר בבית איזי שפירא (וועדה חיצונית) אישרה את הצעת הערכה של הפרויקט..

עיבוד הממצאים

עיבוד הממצאים האיכותניים מהראיונות של הילדים, הורים ובוגרים בוצע ע"י קריאה ועיבוד של כל הראיונות שמתוכם גובשו תמות ותכנים עיקריים. עיבוד הממצאים הכמותניים שנאספו מהשאלונים נעשה באמצעות תוכנת SPSS גרסה 27.

כתיבת הדו"ח משלבת את הממצאים האיכותניים והכמותניים. הממצאים הכמותניים הם תיאוריים בלבד שכן היות ומדגם המשתתפים קטן, לא ניתן למצוא הבדלים מובהקים מבחינה סטטיסטית.

הדו"ח מנוסח בלשון זכר ונקבה לסירוגין על מנת לטשטש ולהקשות על זיהוי. הטשטוש נעשה גם בהתייחס לכלב/ה.

פירוט הממצאים

1. חשיפה לפרויקט כלבי השירות

1.1. מקורות מידע

המשתתפים נחשפו לפרויקט כלבי שירות דרך מגוון רחב של ערוצים ומקורות מידע. למעלה ממחציתם נחשפו דרך עמותת 'צעדים קטנים' – אם בעקבות קשר והכרות ישירה עם העמותה או עם מי מנציגיה. מקורות מידע נוספים על הפרויקט הם דרך חיפוש אקראי באינטרנט, מכרים ואנשים אחרים המסתייעים בכלב שירות, או דרך עמותה אחרת לאנשים עם מוגבלות.

ילדים – מתוך עשרת ילדים הלוקחים חלק בפרויקט כלבי שירות, חמישה מהילדים מאובחנים עם דושן. ארבעה מתוך חמשת הילדים עם דושן נחשפו לפרויקט באופן ישיר דרך קשריהם עם עמותת 'צעדים קטנים'. ילד נוסף עם דושן נחשף לפרויקט בעקבות מפגש עם אדם אחר שיש לו כלב שירות (ולא דרך העמותה). חמשת הילדים האחרים (ללא דושן) שהשתתפו בפרויקט נחשפו לכלבי שירות דרך הכרות עם אחד מעובדי העמותה (2), סרטונים ברשת (2) או דרך עמותה אחרת (1).

מבוגרים - חמישה מבוגרים השתתפו בפרויקט כלבי שירות. מהם, שלושה נחשפו לכלבי שירות דרך חיפוש אקראי באינטרנט (שהוביל אותם לאתר של 'צעדים קטנים'). שני מבוגרים נוספים נחשפו דרך אדם אחר שנעזר בכלב שירות.

מגזר ערבי/דרוזי – החשיפה לכלבי שירות במגזר הערבי (מבוגר וילד) הייתה בעקבות חיפוש באינטרנט או היחשפות לאדם אחר עם כלב שירות, ולא דרך עמותת 'צעדים קטנים'.

1.2. תגובה ראשונית לפרויקט כלבי השירות

התגובות הראשוניות לכלבי שירות ולפרויקט היו מאוד חיוביות ומעוררת התרגשות והתלהבות רבה הן בקרב המבוגרים העתידיים להסתייע בכלב שירות, כמו גם בקרב הילדים ובני משפחתם. ההתלהבות נובעת הן מהכלבים עצמם כמו גם מצפייה ביכולות שלהם וההבנה מה יכולה להיות ההשפעה שלהם על איכות החיים של האדם עם המוגבלות.

2. חסמים וגורמים מעקבים להכנסת כלב שירות הביתה

לצד ההתרגשות והתגובות החיוביות לרעיון הכנסת כלב שירות הביתה, אפשר לזהות מספר גורמים מעקבים וחסמים להכנסת כלב שירות לבית.

2.1. ילדים

ניתן לחלק את החסמים במקרים שהכלב מיועד לילד בין חסמים הקשורים למבנה ולקונסטלציה המשפחתית (הורים גרושים, אחים וכו') לבין אלו הקשורים בילד עצמו (גילו, שלב בו נמצא וכו').

גיל הילד מהווה אחד הגורמים המעכבים הבולטים להכנסת כלב שירות לבית. בשלושה מקרים כניסת הכלב נדחתה מתוך תחושה שהילד עדיין צעיר ולא בשל מבחינה גילאית ורגשית (לקחת אחריות על כלב, השלמה עם המחלה והשלכותיה וכו'): "בגיל 7.5 היה נראה לי מוקדם מידי, גדול מידי בשביל ילד בכיתה ב', ולכן הרעיון נגנז. אבל הרעיון ניקר לי בראש וכשהוא הגיע לגיל 10-9 זה היה נראה לי כבר יותר מתאים".

תגובות האחים לא פעם מהווה גורם מעכב – אם בגלל קנאת אחים בכך שהכלב מיועד לאח/אחות עם המוגבלות באופן בלעדי, או בגלל חרדה/פחד של אחד מהאחים מכלב: "לילד עם צרכים מיוחדים יש כעס מהאחים גם ככה, וכששמעו שזה יהיה הכלב של א' היו ממש בכיות. חשבנו שזה לא שווה את זה לכן עזבנו את הרעיון למשך שנתיים. לפני חצי שנה ראינו מישהי בקניון מסתובבת עם כלב שירות והבנתי איזה עצמאות יכולה להיות, מה התועלות פה".

מצב משפחתי בו ההורים גרושים גם כן יכול לעורר מורכבות. לא פעם הורה אחד מקדם את הרעיון של לקיחת כלב, כאשר הגרושה/ה לא תמיד הבשיל ומחויב לכך.

משפחה אחת דיווחה על דחיית הכנסת כלב השירות בגלל התחלת טיפול לילד, והצורך להתמודד קודם עם הטיפול והשלכותיו. במשפחה אחרת הילד לו יועד הכלב היה צריך קודם לעבור מפגשי כלבנות טיפולית בגלל רתיעה של הילד מכלבים ורק לאחר מכן התאפשר הכנסת כלב לבית.

2.2 מבוגרים

כל המבוגרים שהשתתפו בפרויקט הם אנשים בוגרים ועצמאיים המתגוררים בגפם. למרות שכולם התלהבו מהרעיון של הכנסת כלב שירות הביתה, ארבע מתוכם סיפרו על תגובות ספקניות ומהססות שקיבלו מבני המשפחה סביבם (ובעיקר מהוריהם), אשר הביעו חששות מהאחריות, העול והמעמסה שבהכנסת כלב שירות. ולמרות זאת, אלו לא מנעו מקבלת ההחלטה לקחת כלב שירות – "ההורים אמרו לי שזאת אחריות מאד גדולה, ותשאלי את עצמך טוב טוב אם את רוצה לקחת את זה על עצמך. אבא שלי חשש ממחלות, מהאחריות, ומההוצאות הכלכליות". על אף התגובות הספקניות סביבם, כל המבוגרים סיפרו שבני המשפחה שינו דעתם כבר בתהליך ההכרות וההכשרה של הכלב.

חסם מעכב נוסף שעלה אצל מבוגר/ת אחד היה חוסר התאמה לנסיבות החיים (מגורים, לימודים וכיו'): "גרתי בדירה שכורה, הייתי באוניברסיטה באותו הזמן וכנראה שזה לא התאים לי המחויבות הזו. במשך שנתיים ממש חשבתי על זה כל הזמן".

3. חששות לקראת כניסת כלב השירות לבית (ראיון לפני הכניסה)

גם לאחר התגברות על החסמים והגורמים המעקבים, וקבלת ההחלטה להכניס כלב שירות לבית, הצעד עדיין מלווה בחששות הן בקרב המבוגרים והן בקרב הילדים וההורים.

- **אחריות** - חלק מהמבוגרים ביטאו את החשש הגדול מהאחריות הנלווית לכניסת הכלב, השינוי המשמעותי בחייהם והצורך לפיכך לארגן מחדש את החיים: "זה לדאוג לעוד נפש, לדאוג לייצור חי. לא רק שהיא עוזרת לי במה שאני צריך אני גם דואג לצרכים שלה. אז כל ההתארגנות של להוציא אותה. אני חושב שזה מאוד שונה כשאני יחיד מאשר משפחה או בן זוג שאפשר להתחלק עם "העול" הזה. פה הכול נופל עליי... לקום הרבה יותר מוקדם ולהוציא אותה, ובמשך היום לדאוג להוציא אותה ולתכנן את הדברים שלי סביב היציאות שלה".

החשש מגודל האחריות היה דומיננטי גם בקרב הורים וחלק מהילדים. גם הם הביעו את חשש מגודל האחריות המוטלת על ילד ובעקבות כך החשש מהמעמסה ומהעול שיפול על ההורים כתוצאה מההבנה שהילד לא יוכל לשאת לבד באחריות – "כלב שירות זה עבודה, זה עוד עול לבית. לילד עם צרכים מיוחדים לוקח המון זמן, כוח ואנרגיות. זה כלב שצריך לעבוד אצלו באיזה שהוא מקום, כלב שצריך לשמור על כללים נוקשים איתו ולחנך אותו, זה כמו עוד ילד שנכנס למשפחה ודורש חינוך. ובסוף הילד עם צרכים מיוחדים מוגבל ביכולות שלו וצריך תיווך כל הזמן, ולהסביר האם הוא אכל מספיק, האם הוא שתה מספיק, האם זוכר שעוד שעה צריך לקחת אותו לטיול, לחבר לו את הדברים הטכניים, לחבר לו את הקולר כי הוא לא יכול ביד אחת, להביא לו מים כי זה נשפך בדרך, למדוד את הכמויות של האוכל, לחלק את הארוחות".

- **פגיעה בעצמאות** - חשש נוסף שעלה בקרב חלק מההורים, כמו גם בקרב המבוגרים, הוא החשש שנוכחות כלב השירות תהווה פגיעה בעצמאות. בעקבות ההסתמכות על הכלב האדם לא יישמר יכולות קיימות וכך יאבד אותן ויהפוך לתלותי בכלב.
- **ספקנות** - שתי משפחות ביטאו סקפטיות לגבי כל הרעיון של כלב שירות והאם הכלב יוכל לעמוד בציפיות ובמשימות שהוצבו לו: "היינו מאוד סקפטיים לגבי היכולת של הכלב לעזור, לתרום ולפתור את הבעיות שיש על הפרק... היו לנו המון שאלות כמה זה יהיה יעיל לעומת כמות ההשקעה

שכן היה ברור לכולנו שכרוכה השקעה רבה בכזה כלב". יש לציין, שלמרות הספקנות הרבה, במפגש שלאחר שנה, מרואיינים אלו הביעו שביעות רצון מכניסת הכלב לבית.

- **נטל הכלכלי** - נושא שעלה באופן ספונטאני אצל מיעוט מהמשתתפים בפרויקט (מבוגרים והורים). ולצד זאת, לכולם יש הכרה בכך שהכלב יגרור הוצאות כלכליות נוספות אך הדבר לא מעורר חסם אל מול התועלות הפוטנציאליות שבכלב שירות – "נכון זאת הוצאה. אבל אני לא עושה הרבה שופינג ואלך פחות לבתי קפה. זה בכלל לא שיקול. זאת השקעה מבחינתי וההשקעה הכי טובה בעולם".
- **ניקיון והיגיינה** (לכלוך, שערות, רוק וכו') עלה כמעט ברוב הראיונות כחשש אך בדומה לתחום הכלכלי, לא מהווה סיבה מספקת להימנע מהכנסת כלב שירות לבית.
- **לוגיסטיקה** - הורים בודדים העלו גם חששות לוגיסטיים כגון איך נוסעים לטיול עם כלב, איך נכנסת לרכב משפחתי עם כלב וכו'.
- **פרידה** - חשש נוסף שמלווה מיעוט קטן מהמרואיינים (מבוגרים וילדים) הוא החשש מהיום בו יצטרכו להיפרד מהכלב וכיצד יסתדרו בלעדיו, מעשית ורגשית.

בחברה הערבית - אחד המשתתפים הערבים בפרויקט תיאר את התמודדות גם עם חשש מתגובות של החברה שם יש נטייה להירתע מהכנסת כלב לתוך הבית, אך אלו באו על פתרון עוד לפני המסירה הרשמית של הכלב – "היו לי התלבטויות. לגדל כלב בתוך הבית? אני מגיע מהמגזר הערבי ולא חוויתי את זה. היו לנו כלבים, אבל לא בתוך הבית. זה לא מקובל אצלנו. יש ספק אם כלב טמא או לא".

4. צרכים וציפיות מכלב שירות (לפני כניסת הכלב לבית)

בראיונות שנערכו לפני כניסת כלב השירות לבית, נשאלו המרואיינים לגבי הצרכים והציפיות שלהם מכלב השירות: מדוע הם חשים שהם צריכים כלב שירות? למה הם רוצים כלב שירות? במה הם מצפים שהכלב יסייע להם? ומה היו רוצים שישתנה בחייהם בעקבות כניסת הכלב לחייהם? מתוך תשובות המשתתפים בפרויקט ניתן לראות שיש מגוון רחב של צרכים וציפיות הנעים על הצירים שבין צרכים פיזיים לצרכים רגשיים, בין צרכים חברתיים של האדם מול הסביבה לצרכים של האדם מול עצמו, בין צרכים המשליכים על חיי האדם עם המוגבלות לאלו המשליכים על משפחתו וסביבתו, וצרכים הנאמרים באופן ברור וגלוי לעומת צרכים סמויים. מרבית הצרכים שצוינו עלו אצל כל המרואיינים, אם כי בעוצמות וביטויים שונים אצל כל אחד ואחת, כאשר כולם משליכים על איכות החיים של בעלת הכלב.

יש לציין שלא פעם יש חפיפה בין הצרכים השונים שכן לעיתים קרובות צורך אחד משפיע ומזין צורך אחר. כך למשל, הסיוע במניעת נפילות (צורך פיזי) משפיע על תחושת הביטחון הרגשי, תחושת העצמאות מלווה בשיפור תחושת המסוגלות והביטחון העצמי (צרכים רגשיים), הסיוע בהתרעה על מדדים רפואיים משפרת את תחושת הביטחון הפיזי, הביטחון הרגשי כמו גם את איכות החיים וכו'.

חשוב לזכור שלמרות שהראיונות התקיימו לפני מסירת הכלב, הרי שהמשתתפים הספיקו לחלוק לא מעט זמן עם הכלב – אם במהלך מפגשי ההכשרה והאילוף בכלביה או בבית, כולל שהות לבד עם הכלב ללא מאלף (במשך יום-יומיים או סופ"ש לפני המסירה הרשמית של הכלב).

4.1 צרכים פיזיים

מוטוריקה גסה

לאור העובדה שתנאי הכרחי לקבלה לפרויקט היה שהמשתתפים יהיו אנשים עם מוגבלות מוטורית, הרי שהצורך בסיוע מוטורי הוא הגלוי, הדומיננטי והבולט ביותר. כמעט כל המשתתפים בפרויקט, ילדים ומבוגרים כאחד, ביטאו את הציפייה שכלב השירות יסייע להם בהיבטים שונים של ניידות - ירידה ועליה במדרגות, הליכה על משטחים לא מישוריים, שמירה על שיווי משקל, בלימת נפילות, סיוע בהתרוממות לאחר נפילה ועוד – "אני מאבד שיווי משקל אז הכלבה נכנסת לי בין הרגליים ומשמשת כמשענת", "בעלייה אני מתאמץ לדחוף את הכיסא. כשהכלבה איתי היא עוזרת לי לעלות את העלייה. אני כבר לא צריך כל כך להתאמץ ולא שיכאבו לי כל השרירים בגוף", "סגרתי את החלון, נשענתי אחורה והתהפכתי. ואין שום דבר בסביבה שאני יכול להישען עליו כדי לקום. אם הכלבה לא הייתה הייתי צריך לזחול עד המיטה. לסחוב את עצמי ואת הכיסא. הכלבה הביאה לי את הכיסא בעזרת חוט שקשור ונשענתי קצת עליה וקצת על הכיסא והצלחתי".

עזרה זאת היא לא רק עזרה פרקטית במטרה להקל על ההתנהלות היומיומית, אלא יש לה גם השלכות על הביטחון פיזי (למנוע/להגן בפני נפילות), מניעת כאבים הנובעים ממאמץ (התכופות, התרוממות וכו'), כמו גם השפעה על הצורך בביטחון רגשי (יש עוד מישהו בבית ששומר ועוזר שנמצא בסביבה).

פעילויות יומיומיות

ילדים ומבוגרים שיתפו בצורך בסיוע בפעולות יומיומיות, שבא לידי ביטוי במיוחד בקרב משתתפי הפרויקט היושבים בכיסא גלגלים או שמתניידים עצמאית אך עם מוגבלות מורכבת יותר, והזקוקים לסיוע בהרמת או הבאת חפץ, נשיאת ציוד, פתיחת דלת, סיוע בנעילת נעל, טיפול בכביסה וכו'. סיוע זה מונע כאבים, נותן תחושת בטחון ומשפר את איכות חייהם: "לפעמים כשאני לבד אני מוותרת על דברים. אם משהו רחוק ממני וממש אין לו כוח, כנראה שאני לא אביא אותו ואני אוותר על זה", "הרבה פעמים אני באה להרים משהו מהרצפה ואני נופל ואז אני יכול להיות לבד על הרצפה 20 - 40 דקות".

4.2 צרכים רגשיים

במהלך הראיונות עלו מגוון רחב של צרכים רגשיים ומשמעותיים בחיי הילדים, ההורים והמבוגרים המסתייעים בכלב. לעיתים צרכים וציפיות אלו עלו באופן ישיר וגלוי, ולעיתים באופן עקיף וסמוי. חלק מהצרכים מתייחסים למצב (כמו למשל לשפר מצב רוח, לעודד לעשייה ופעולה), בעוד היבטים אחרים של הצרכים הרגשיים מבטאים תהליך שהאדם עובר עם עצמו (השלמה עם המחלה, פיתוח סמכות, העצמה אישית, לימוד אחריות וכו'). אצל כל משתתפי הפרויקט כלב השירות ממלא צורך רגשי עמוק אם כי אצל כל אחד ואחת באופן שונה ובהדגש אחר.

"עצמאות" - מרבית המשתתפים בפרויקט הביעו רצון ליותר עצמאות בחיי היומיום. הביטוי והפרשנות לעצמאות שונה בין ילדים למבוגרים:

ילדים – ביטאו רצון לעצמאות בכך שיוכלו לעשות דברים לבד, ללא נוכחותו התמידית של ההורה/מבוגר לידם (ללכת לחבר, לישון מחוץ לבית, לנסוע באוטובוס, להסתובב בשכונה וכו'), וללא צורך לבקש עזרה מהסביבה (מהסייעת, ילדים אחרים וכו'). התלות בסביבה והצורך לבקש עזרה לא פעם כרוכים בחוסר נעימות ומבוכה. ככל שהילד מבוגר יותר, יש רצון רב יותר לעצמאות כפי שבאה לידי ביטוי ברצון לפרטיות, להיות כמו כולם ורצון לנבדלות ונפרדות מההורה: "הסייעת דיברה ולא שמעה אותי אז אני

צריך לבקש מילדים אחרים ואני לא אוהב לבקש", "החלום שלי לנסוע לבד עם הכלב באוטובוס או ללכת עם חברים לסרט".

הורים – הרצון לעצמאות אצל ההורים זהה לזה של הילדים אך מקבל נדבך נוסף. לצד רצון לראות את הילד משוחרר ועצמאי כשאר בני גילו, ההורים מייחלים גם לשחרור ולעצמאות שלהם עצמם. הצפייה היא שהכלב יהיה דמות איתה אפשר יהיה לחלוק את העול הכרוך בלהיות כל הזמן בסביבת הילד (להביא/להרים חפצים, להדליק אור וכו'), לחלוק את ההשגחה התמידית על הילד ולאפשר להורה זמן פנוי מבלי שהילד צמוד אליו, ובכך להיות משוחרר מדאגות וחופשי לצרכי שאר הילדים בבית, כמו גם לעיסוקיו וצרכיו האישיים - "אני יודעת שאם הוא רוצה לשתות, או נפל לו משהו, הכלב פה ויכול לעזור לו", "שאני אוכל להרפות טיפה, שנוכל ליהאריך את הרצועה", "אני חושב שקשה לי מאוד להיות צמוד לילד כל הזמן כי המצב שלו מדרדר עוד ועוד. אני חושב שכלב שירות יעזור לנו מאוד וגם יעזור לילד ויהיה לו יותר קל והוא יהיה יותר עצמאי".

מבוגרים – בדומה לילדים, גם אצל מבוגרים המסתייעים בכלב שירות יש רצון לעצמאות המתבטא ברצון להיות פחות תלוי בסביבה ופחות נזקק לסיוע מאחרים. כמו אצל הילדים, גם אצל המבוגרים, הצורך לבקש עזרה מהווה חוויה שלא פעם מלווה בתחושות של מבוכה וחוסר נעימות – "אני מעדיפה לבקש עזרה מהכלב. התגובות של אנשים הם לא צפויות. בכלב יש משהו נונשלנטי, רוח כיף, זה הופך את הדברים ליותר טבעיים", "כשאני צריכה ללכת לאן שהוא מה זה לא בא לי ללכת לבד. או שאני גוררת את בעלי או שאני גוררת את אימא שלי, או שאני לא הולכת, או שהברירה אחרונה ממש זה ללכת לבד", "אני לא נמנע מלבקש מאחרים אבל זה משהו אישי שאני משתדל שלא להגיע לשם. מנסה להשיג בעצמי... זה מעייף כל הזמן להסביר את זה שיש לי קושי".

יש לציין שהקשר בין כלב השירות לחוויות העצמאות מעורר תחושות אמביוולנטיות הן אצל המבוגרים והן אצל ההורים. לצד הצפייה לעצמאות והפחתת התלות בסביבה, עולה במקביל החשש שדווקא נוכחות הכלב תגרום לאדם (ילד או מבוגר) לפתח תלות בכלב, לאבד תפקודים ויכולות קיימות ובכך דווקא לאבד מעצמאותו. גם האחריות, המחויבות והצורך לטפל ולדאוג לכלב, נתפסים לא פעם כעשויים לפגוע בעצמאות (חופש) של האדם המסתייע בכלב.

מעודד ומשפר מצב רוח - כמעט כל המשתתפים בפרויקט התייחסו לנוכחות של הכלב כמשפרת את מצב הרוח ומעודדת במצבים בהם רוחו של האדם נופלת. הכלב משמח, מעודד, מכניס אנרגיה חיובית וממריץ. אצל ילדים זה מלווה גם בחוויה משחקית בה הכלב הוא דמות שאפשר לשחק איתה ובכך גם מאפשרת לילד ליהנות ממשחק, בדומה לשאר בני גילו.

תחושת בטחון – ילדים, הורים ומבוגרים תיארו סיטואציות ומצבים בהם עצם הנוכחות של הכלב ועצם העובדה שהוא הולך מתנהל בצורה שמותאמת לקצב שלהם, מעניקה תחושת בטחון הן במישור הפיזי והן במישור הרגשי – "אם אני נופלת אני יכולה להימרח על הרצפה ולהישאר שם חצי שעה, אבל אני יודעת שאני לא לבד, יושב לידי כלב עם נשמה ענקית ופשוט מחכה שארגיש בסדר", "הוא ייתן לי בטחון ללכת למקומות ולעשות דברים שמישהו שם למקרה שאני מפסיקה לתפקד. אני לא לבד".

פרספקטיבה נוספת של תחושת בטחון באה לידי ביטוי בדברי ההורים שצינו את נוכחות הכלב כדמות ששומרת על הילד, דמות שאפשר לסמוך עליה, דבר המעניק להם תחושת בטחון, מביא לרוגע ומאפשר להרפות מהמתח והלחץ התמידי: "הקושי הכי גדול שלי כהורה זה 'האין מרחק'. השאיפה היא להגדיל את המרחק ביננו ולאפשר לי להיות יותר רגועה. שיש עוד זוג עיניים שמסתכלות למרות שזה לא עיניים

אנושיות, אבל זה עוד שזוג עיניים שמאפשרות לעיניים שלי להיות קצת יותר מרוחקות. שאהיה יותר רגועה. זה השגחה לכל דבר ועניין".

שליטה - צורך זה בוטא באופן ישיר ע"י חלק מהמבוגרים/הורים בפרויקט (אך לא ע"י הילדים). תהליך ההכשרה והאילוף של הכלבים, כמו גם האחריות על הכלב (לטפל בכלב ולדאוג לצרכיו, לתת לו הוראות, לשבח או לנזוף וכו'), מעניקים לאדם חווית שליטה, בעוד שסיפור חייו הוא מצב של העדר שליטה (חוסר וודאות לגבי העתיד, מציאות של חיים עם מחלה שלא ברור באיזה קצב היא מתקדמת, עייפות שתוקפת בפתאומיות במהלך היום ללא התרעה וכו'): "הכלב הולך בקצב שלה, והוא מסתכל עליה וזה נותן לה כוח. סוף סוף היא שולטת בסיטואציה ולא נשלטת. כל החיים של ילד עם צרכים מיוחדים אומרים לו מה לעשות, ופה היא מקבלת אחריות על החיים שלה, ועל החיים של מישהו אחר. הכלב עכשו תלוי בה. זאת תחושה חדשה עבורה", "עם כל השליטה שאיבדתי, כלב מביא איתו הרבה שליטה למצב של חוסר שליטה".

"העצמה" – למעט הורה אחד שדיבר באופן ישיר על תהליך העצמה, אצל שאר ההורים צורך זה עולה באופן סמוי וקשור וכרוך בצורך בשליטה. תהליך האילוף וההכשרה של הכלב, תחילה בדוגסקול ובשלבם מאוחרים יותר בבית, מאלצים את האדם לקחת אחריות על הכלב, הן בטיפול השוטף כמו גם בתרגולים לשימור היכולות. כנגזרת מאלו, ומחוייית השליטה על הכלב, הילדים/מבוגרים עוברים תהליך העצמה, חיזוק הביטחון העצמי, הדימוי העצמי והאסרטיביות בהתנהלות מול הכלב – "אתה בעל הבית. אתה האדון. אתה האחראי. אתה המנהיג".

"מסוגלות" – גם צורך זה סמוי, קשור וכרוך בחוייית השליטה והעצמה. היכולת של הילדים והמבוגרים להשתתף בתהליך האילוף, ללמוד איך לנהל/לשלוט בכלב ולקחת אחריות על הכלב, מחזקים אצל חלקם את תחושת ה-"אני יכול": "הכלבה נתנה לי תחושה שיש לי מסוגלות לקחת אחריות ולטפל ביצור. אם לפני כן הייתי אומרת לעצמי איך אני אטפל במישהו אחר אם בקושי אני מטפלת בעצמי, הכלבה נתנה לי את התחושה שאני מסוגלת ויש לי את המסוגלות ואת היכולת לדאוג ליצור. לא רק לצרכים הפיזיים שלה אלא גם לצרכים הרגשיים".

למידת לקיחת אחריות – נושא האחריות היה אחד מהחששות העיקריים והבולטים הן אצל המבוגרים והן אצל הילדים והוריהם. ולצד היותו חשש, שני הורים הדגישו את הציפייה והצורך שלהם שכלב השירות יסייע לילדם בלימוד לקיחת אחריות. בריאיון לאחר שנה עלה שצורך זה לא מומש במלואו, ואותו הורה סבר בדיעבד שזאת הייתה צפייה גדולה מידי מהילד.

התמודדות עם תסכולים – היבט רגשי זה בא לידי ביטוי בעיקר אצל הילדים. תהליך האילוף וההכשרה של הכלבים מורכב עבור הכלב ועבור האדם העתיד להסתייע בכלב. בתהליך ההכשרה האדם לומד להשתמש במילה המדויקת, בטון ובצורה המתאימים, ובזמן הנכון על מנת לגרום לכלב לבצע את המשימה. התהליך מאתגר ככל שהאדם צעיר יותר שכן תהליך האילוף מאלץ להתמודד לא פעם עם חוויית תסכול וחוסר הצלחה (הכלב לא מקשיב, עושה כרצונו וכו') – "אין לו סבלנות. הוא אומר פעם ראשונה ואם הכלב לא עושה, אחרי זה הוא לא רוצה לעשות ומתייאש".

מעורר מוטיבציה והנעה לפעולה – מיעוט מהמשתתפים בפרויקט (מבוגרים/הורים) התייחסו לנוכחות של הכלב כמעודדת ומניעה לפעולה ועשייה (לקום מהמיטה, להוציא את הכלב, לפגוש אנשים, לדאוג לצרכיו וכו') - "אני לבד. לא יוצא כמעט מהבית בגלל הקושי להתנייד ולכן נשאר במיטה. הכלבה עוזרת

לי בנפש. כשהיא פה זה מחייב אותי לקום ולצאת. היא גורמת ומדרבנת אותי לצאת לפיזיותרפיה, לקופ"ח ולסידורים. כשהיא לא פה אני לא הולך כי אין לי כוח לקום ואני מתייאש".

השלמה עם המחלה והשלכותיה – הבעלות על הכלב וההליכה איתו בציבור מאלצת לא פעם את בעלי הכלב להתמודד עם שאלות ותגובות, דבר המביא לחשיפת המחלה לסביבה ובמקביל לתהליך השלמה עצמית עם המחלה והקשיים שהיא מביאה (הורים ומבוגרים) – "יכול להיות שלפני עשר שנים הייתי אומרת בשביל מה אני צריכה כלב, אני יכולה לעשות לבד. זה חלק מההבנה היום שאני צריכה עזרה", "בבית תמיד היה פאסון שלא בוכים ואנו נצח עם מה שיש, ופתאום אומרים לי 'גם אם את יכולה להתכופף את לא חייבת'. זה שינוי תפיסתי".

"צוות מנצח" – הקשר עם כלב השירות הוא קשר מאוד עמוק הנותן מענה לצורך רגשי באהבה, קבלה, העדר רחמים, חברות, נאמנות וכו'. צורך זה משיק לצורך החברתי אך יש בו פאן רגשי עמוק. מבוגרים ביטאו את תחושת "הביחד" שיש בנוכחות הכלב, כמו צוות אל מול העולם. האדם לא לבד באשר הוא, דבר המהווה חוויה משמעותית – "מקל הליכה זה סבבה אבל זה לא כלב שאתה ממש יכול להישען עליו. למקל אין לב שדופק. אנחנו צוות, אני לא לבד ולא נשארת מאחור כי יש מישהו שהולך איתי בקצב שלי". לא פעם אצל המבוגרים ההתייחסות לכלב הייתה במושגים של בן זוג וההיבטים הרגשיים המלווים זוגיות – "זה קצת כמו נישואים מסוג אחר. אתה לגמרי מחויב... יש לנו סוד ושינוי יודעים למה אנחנו יחד", "ציפייה שהיא תבין אותי מבלי שאצטרך אפילו לבקש".

4.3 צרכים חברתיים

הצרכים החברתיים שעלו מתוך הראיונות עלו בעיקר בקרב הילדים והוריהם. מבוגרים שביטאו צורך חברתי ביטאו זאת יותר בהיבט הרגשי, אם כי גם חלקם דיווחו על תחושות בדידות. להלן הביטויים השונים של הצרכים החברתיים:

גשר חברתי - אחת ממטרות התכנית הייתה "הגברת המעורבות החברתית". מיעוט קטן מההורים ביטאו בצורה ישירה את הציפייה שכלב השירות יסייע להגביר את המעורבות החברתית של הילד/ה (דרך לספר לחברים בכיתה, יותר הזדמנויות לקשרים חברתיים, יאפשר לילד להסתובב עם חברים וכו'): "הוא מתבייש לגשת לאנשים ואולי עם הכלב אנשים ייגשו אליו, וזה יעשה לו הרבה לדבר ולראות אנשים". ילדים ומבוגרים לא ביטאו צורך זה.

חבר – כמעט כל המשתתפים (ובעיקר הילדים וההורים) התייחסו לצורך בחבר. גם במקרים בהם הילד תואר כילד עם חיי חברה, עדיין בוטא צורך במילוי חלל של "חבר אמת" – "נאמן", "אפשר לסמוך עליו", "נתינה ללא תמורה", "חבר שעוזר בלי שום מחייבות". אימא אחת הגדירה את הציפיה שלה שהכלב יהיה "החבר הכי טוב" – "הוא צריך להרגיש שיש מישהו שאוהב אותו ותמיד איתו". אצל מבוגרים וההורים קיימת הציפייה שהכלב יפיג את הבדידות – "אני סובלת מבדידות אז קודם כל כלב שירות בגלל זה", "שהיא לא תישאר לבד בהפסקה אם החברות הולכות לשחק במקום פחות נגיש עבורה".

לתקשר את המצב לסביבה – מיעוט (בעיקר מבוגרים) התייחס לעובדה שהכלב מסייע לתקשר לסביבה את המוגבלות, דבר המהווה צורך חברתי לצד הצורך רגשי (כחלק מתהליך ההשלמה עם המחלה): "אני תמיד מתלבטת מתי אני מספרת, מתי אני אגיד לאנשים, כי אני נראית בריאה. וברגע שרואים כלב שירות אומרים 'או-קיי יש פה משהו'. זה מוריד את מסך הערפל. זה משחרר כי אני לא צריכה להגיד או להסביר. פשוט רואים".

צרכים רפואיים

שני מרואיינים (ילד ומבוגר) הביעו צורך בסיוע של הכלב בניטור פרמטרים רפואיים ובאיתות והתרעה לפני אירוע רפואי (היפוגליקמיה, התקף אפילפטי). במסגרת היכולות והכישורים של כלבי השירות לזהות מצבים מבעוד מועד, מבוגר נוסף הביע רצון וצפייה שהכלב יזהה התקפי חרדה.

המענה על הצרכים הרפואיים משיק גם לצורך בביטחון פיזי (מניעת נפילות וחבלות) כמו גם לצורך רגשי (תחושת בטחון, הפחתת חרדה וכו').

4.5 צורך בהגנה וביטחון

לצד הצורך בתחושת ביטחון שתוארה מההיבט הרגשי, היבט נוסף של ביטחון הוא גם בהיבט של הגנה פרקטית מעשית. צורך זה בא לידי ביטוי גם בתחושת הביטחון להשאיר את הילד/ה בבית לבד כשההורה יוצא מהבית, או לאפשר לילד/ה להסתובב לבד בחוץ (במרחק מוגדר).

משפחה אחת, הורים לילדה עם מוגבלות, ביטאה היבט נוסף כהגנה מפני מפגיעה ע"י אנשים זרים: "אני רוצה שתהיה לה עצמאות שהיא תוכל לעלות על אוטובוס ולנסוע לקניון לבד עם הכלב... אף אחד לא יטפל אליה כי היא עם כלב וזה סוג של הגנה. כלב גדול זה עושה איזה משהו, אני מקווה".

היבט נוסף בצורך בביטחון והגנה בה במקרה שאחד המשתתפים היה מחובר לצינור עקב מצב רפואי. הכלב שומר שהצינור לא יימשך בטעות.

5. מענה כלבי השירות לצרכים והציפיות (לאחר שנה מכניסת הכלב)

הריאיון השני עם המשפחות שקיבלו כלב שירות התקיים כשנה לאחר כניסת הכלב לבית. במעמד זה נשאלו הילדים, ההורים והמבוגרים על החיים עם הכלב – האם והיכן הוא משתלב בחיי היומיום, מה אהבו בנוכחות הכלב ובמה הפריע, היכן הכלב סייע ובמה פחות סייע, ועד כמה הוא נתן מענה לצרכים ולציפיות שעלו טרם כניסתו. מתוך דבריהם ניתן לראות שבעוד חלק מהצרכים והציפיות קיבלו מענה מלא, צרכים אחרים קיבלו מענה חלקי או כלל לא קיבלו מענה. קיים הבדל בין מבוגרים וילדים במידת מתן מענה לצרכים ולציפיות מכלב.

5.1 צרכים המקבלים מענה מלא

מוטוריקה גסה (צרכים מוטוריים) – הצרכים המוטוריים קיבלו מענה מלא. גם לאחר שנה ילדים ומבוגרים סיפרו על העזרה של הכלב בתנועה, ניידות, שמירה על שיווי משקל וכו'. למענה זה השלכות על פרמטרים פיזיים (מניעת נפילות, יציבות וכו') ופרמטרים רגשיים (עצמאות, בטחון וכו'): "לפני שהכלב היה אצלי הייתי נופלת המון ומאז שהוא אצלי אני נופלת הרבה פחות. הוא יודע לבלום אותי, מאזן אותי, הוא שיווי המשקל שלי. הוא יודע ממש כל צעד שלי. שאנחנו עולים במדרגות הוא עולה לפניי, לפי הקצב שלי. הוא מרגיש אותי בצורה מטורפת. יום אחד חצינו כביש והכביש היה רטוב, החלקתי והוא רץ לפניי ונפלתי עליו", "יש לנו בבית מדרגות והילדה יכולה לעלות ולרדת רק עם הכלבה. הכלבה מתניצבת לא משנה איפה היא. היא תבוא מימין לילדה ותרד בצורה מופתית".

רק מבוגר אחד ציין שכלב השירות שלו לא תמיד נותן מענה מלא לצרכים מוטוריים אלו: "הוא קצת מושך בכיסא גלגלים, וגם זה לא 100%, אני עובד איתו קשה בשביל לחדד את זה וזה קריטי. לפעמים הוא עושה את זה פרפקט, ולפעמים זה לא עובד... אני לא יכול לסמוך עליו. לא רגוע איתו, לפחות לא בעליות. איפה שהוא הוא יתקע אותי באמצע העלייה ואני אצטרך לדחוף את עצמי".

צורך רגשי (משפר מצב רוח) – כל המשתתפים בפרויקט ביטאו את השמחה שמעניק להם הכלב ואת היכולת של הכלב לשפר את מצב רוחם ולעודד אותם ברגעי משבר – "אני עושה טיפולים שלפעמים כואבים וכשהכלב שומע שאני צורחת אז הוא ישר קופץ על המיטה. כשהוא רואה שאני בוכה הוא ישר עולה עם שתי רגליים ומתחיל ללקק אותי. הוא שם בשביל הרגשי שזה הכי מדהים בעולם".

צורך חברתי ("חבר") – צורך זה קיבל מענה מלא אצל כל המשתתפים, מבוגרים וילדים כאחד. אצל כולם הכלב חבר קרוב, עם קשר רגשי עמוק ומחויבות דו-צדדית לקשר: "צוות זה אומר שיש אחריות הדדית שיש אהבה הדדית. עבודת צוות זה לא אני או הוא, או רק הצרכים שלי או רק הצרכים שלו, זה ממש שילוב", "הוא חבר ללא תנאים. הוא אוהב אותי ללא תנאים. הוא יודע שלא משנה מה, הוא יאהב אותי תמיד. זה קשר בלתי אמצעי, זה משהו מדהים, בלי מתווכים, זה הוא והוא".

תחושת בטחון – צורך זה קיבל מענה בהיבט המעשי שכן חלק מההורים דיווחו שהם מאפשרים לילדם להסתובב עם הכלב בחוץ (במרחק מוגדר) שלא נוכחותם, מה שכמעט ולא התאפשר במציאות חייהם לפני כניסת הכלב. היבט נוסף הוא הביטחון הרגשי, בהיות הכלב עוד דמות נוכחת ועין שומרת - "מצאתי את עצמי הרבה פחות אומרת לבן שלי תיזהר. הרבה פחות מגוננת. באיזה שהוא מקום מצאתי את עצמי יכולה קצת להרפות", "אני הכי אוהבת את האפשרות של המרחק, היכולת להתרחק ולדעת שהכל בסדר ועובד 100%", "הוא לא אותו ילד כמו בשנה שעברה. קודם כל הביטחון העצמי הזה לצאת לבד, להישאר לבד – זה דו צדדי גם ביטחון שלי וגם ביטחון שלו".

גם המבוגרים מדברים על יותר תחושות של בטחון, הן במישור הפיזי והן במישור הרגשי. בטחון אשר מאפשר להם להיות יותר נינוחים, עצמאיים וספונטאניים: "בעבר הייתי יותר מחושבת, לאן אני הולכת, מתי, עם מי, מה אני עושה, מתי אני חוזרת. עם הכלב, פתאום בא לי, אני עושה את זה!", "יש מקומות נגיד בעבודה הקודמת שלי, היה לי מאוד קשה עם הממונה, והכלבה נתנה לי ביטחון עצמי".

צרכים רגשיים נוספים – כנגזרת מהקשר הרגשי העמוק עם הכלב ומתחושת הביטחון שהוא מעניק, חלק קטן מההורים דיווחו על כך שהכלב נתן מענה לצרכים רגשיים נוספים (שליטה, סמכות, העצמה, אחריות, בטחון עצמי וכו'). עם זאת, הדברים עולים לרוב יותר במישור הסמוי ללא בולטות מיוחדת של היבט זה או אחר: "כשהכלבה עוזרת במדרגות, היא לא דמות מטפלת, שעושה בעבורה. הילדה נותנת פקודה. היא לא מבקשת עזרה, אלא מפקדת עליה. זה נותן תחושת שליטה. זה בא מעמדה של כוח ולא חולשה כמו שקורה כאשר מבקשים עזרה מאנשים", "אני חושבת שהילדה מאוד התבגרה בעקבות הכניסה של הכלב ויש לה יותר ביטחון עצמי. יותר יודעת לעמוד על שלה. אפילו עצם העובדה שהיא זו שמחנכת אותו, ויש לה גם אחריות כלפיו".

צרכים רפואיים – שני משתתפי הפרויקט שנעזרו בכלב לצרכים רפואיים תיארו מענה מלא ומשמעותי של צורך זה. הכלב סייע באיתות והתרעה ובכך מנע נפילה, חבלה או החמרה של המצב, דבר שהביא לשיפור משמעותי בתחושת הביטחון ובאיכות החיים לפרט ולמשפחה: "אתמול היה לי התקף במקלחת. היא נבחה ורקעה ברגל. סגרתי את המים והלכתי להישכב במיטה ואחרי 10 דקות היה לי התקף. אם היא לא הייתה שם, הייתי נופל במקלחת ואף אחד לא היה שומע. הכלבה הצילה אותי כמה פעמים כבר".

צרכים שמקבלים מענה חלקי

צרכים פיזיים (פעולות יומיומיות): צורך זה מקבל מענה חלקי שכן נדרשת עבודה מתמדת על שימור הכישורים והיכולות של הכלב. לא מעט משפחות דיווחו על התרופפות במשמעת הכללית של הכלב לאחר כניסתו לבית. בנוסף, יש פחות הסתמכות על הכלב לאור העובדה שאצל חלק ממשתפי הפרויקט

התפקודים היומיומיים שמורים (גם אם במאמץ רב), ולחלק (בעיקר ילדים) עדיין יותר קל לבקש עזרה ממישהו מבני הבית: "הוא לא יכול לסחוב דברים ממש כבדים", "קשה לכלב לפתוח ילקוט ולהביא את האוכל", "הוא עדיין מעדיף לבקש ממני מאשר מהכלב".

צורך רגשי (עצמאות) – צורך זה מקבל מענה חלקי. בחלק מהמקרים דווח שכלב השירות סייע לפיתוח העצמאות וצמצם את התלות של האדם בסביבה בתחומים מסוימים (ניידות, הבאת חפצים, פתיחת דלתות וכו') – "גם בדברים שהיו לו קשים בהתחלה, הכלב נתן לו סוג של עצמאות - ללמוד לענות למבוגרים ששואלים אותו, מתי לא לענות, לעמוד על הזכות שלו להיכנס עם הכלב לכל מיני מקומות, וגם העצמאות המעשית של להסתובב בכל מקום בליווי רק של הכלב, בלי מבוגרים מסביבו". אצל אחד הילדים שהיה מאוד תלוי בהוריו ולא הושאר ללא השגחה מלאה, נוכחות הכלב העניקה עצמאות, וההתייחסות אליה הייתה במושגים של 'יציאה לחופשי': "אני יותר חופשי. אני משתדל להשתמש במילה חופשי כי זה מרגיש יותר מילה שמסמלת שאתה יכול לעשות מה שאתה רוצה".

ולצד זאת נשארים תחומים בהם הכלב לא יכול לסייע ועדיין יש צורך בעזרה של דמות אנושית (למשל: במקלחת ובשירותים, ניקיון הבית, הורדת הזבל, להוציא ספר לימוד ספציפי מהילקוט וכו') – "עברתי השנה ניתוח בגב. אני לא יכול להרים מכנסיים אחרי השירותים. הכלבה גם לא יכולה לעזור לי. אני והמאמן ניסינו ללמד אותה ולא הצלחנו", "הסייע יותר נחוץ. הוא יכול לעזור להוציא ולהכניס דברים מהתיק, לקחת לשירותים, דברים שהכלב לא יכול לעשות".

בנוסף, במקרים של הילדים בגילאי 7-10 הייתה פחות נטייה לדווח על שיפור בעצמאות. הדבר נובע לא רק מהשלב ההתפתחותי בו הילד נמצא, כמו גם מהעובדה שהכלב לא תמיד נמצא עם הילד במהלך היום וחלק מאחריות הטיפול בכלב נעשית בשיתוף עם בני משפחה אחרים.

פיתוח אחריות: נושא האחריות על הכלב כרוך ושזור בצרכים והציפיות מהכלב, כמו גם בחששות מהכלב. בעוד המבוגרים מצליחים לקחת אחריות מלאה, הרי שההורים (גם אלו שהגדירו אחריות כצורך וציפייה) הבינו תוך כדי התהליך שמדובר בנושא גדול ומורכב מידי עבור ילדים - "הוא אוהב את הכלב, אבל קשה לו, קשה לו עם האחריות שנפלה עליו. היו כמה מקרים שהוא אמר אם הייתי יודע לא הייתי לוקח אותו". רק הורה אחד ציין שילדו דווקא הפתיע והוא מטפל בכלב השירות יותר ממה שהוא ציפה.

השיפור בעצמאות חיזק באופן טבעי גם פרמטרים נוספים של בטחון עצמי, סמכות, העצמה וכו'. אם זאת חשוב לזכור, שלאור העובדה שהעצמאות קיבלה מענה חלקי אצל הילדים, גם הנגזרות הרגשיות האחרות, לא קיבלו מענה מלא אצל מרבית הילדים. אצל חלק קטן הם קיבלו ביטוי בעוד שאצל אחרים לא – "בהתחלה היה טוב, שמח, הכלב היה שומע לו. הילד היה מבסוט. אך ככל שהמצב של הילד התדרדר ונהיה פחות טוב, תפקד פחות, עד שהוא לא רצה את הכלב יותר. הכלב הוריד לו את הביטחון כי הוא לא יכול היה להביא לו אוכל, הרגיש אשם ולכן רצה להחזיר".

צרכים שלא מקבלים מענה

גשר חברתי - כלבי השירות אמנם מהווים אמצעי ליצירת קשר (למשל בטיול ברחוב, אירוע חברתי וכו'), אך גם אצל ילדים וגם אצל מבוגרים זהו קשר ראשוני שלרוב לא מתפתח. לעיתים הכלב מושך את מלוא תשומת הלב והופך להיות המוקד עצמו (דבר שלעיתים נתפס בצורה חיובית שכן לא שואלים את הבעלים על המחלה, אך מנגד לעיתים גורם להתעלמות מהאדם). מנגד, לעיתים נוכחות הכלב מאלצת את האדם להתמודד עם סיטואציות מורכבות של ריבוי שאלות, בקשות לליטוף הכלב, צילום ללא רשות וכו' – "זה

פשוט מעצבן אותי שפשוט שואלים אותי" (ילד), "קורה שמסתכלים עלי בגלל הכלב וזה מפריע לי" (ילד),
"הכלב לא סייע לפתוח קשרים חברתיים. זה לא קרה".

כך קורה, שגם אצל המבוגרים וגם אצל הילדים שמרגישים מבודדים וללא חברה, המצב נותר ללא שינוי
- "מבחינה חברתית לא שינה. אנשים שמחים לראות אותה, יש יותר מפגשים עם אנשים מהרחוב. שיחות
ברחוב עם אנשים יותר מהעבר" (מבוגרת שסיפרה על בדידות), "תמיד הייתי לבד ואני עדיין לבד".

5.2 מילוי הצרכים והצפיות מכלבי השירות: ילדים מול מבוגרים

מתוך הראיונות שהתבצעו לאחר כשנה מיום קבלת הכלב ניתן לראות הבדלים משמעותיים בין ילדים
ומבוגרים באופן בו הכלב מילא את הצרכים ונתן מענה לציפיות שהועלו לפני כניסתו לבית.

ילדים – אצל ילדים מצטיירת תמונה מורכבת שתלויה בפרמטרים רבים כגון גילו הכרונולוגי של הילד,
גילו המנטאלי (בגרות) ומגויסות המשפחה. ככל שהילד בוגר יותר (כרונולוגית ורגשית) כך ההשתלבות
של הכלב בחייו, מילוי הצרכים והתרומה שלו משמעותית יותר. יש לציין שבעוד משפחה אחת (ליד
צעיר) החזירה את הכלב בשלבים מוקדמים של התהליך, שתי משפחות אחרות (ליד צעיר ונער) רצו גם
כן להחזיר את הכלב, אך בסוף הכלב נשאר בביתם. משפחה אחת סירבה להתראיין לראיון לאחר שנה
ולכן אין מידע לגביה.

מתוך תשעת הילדים שרואינו לאחר שנה, שלושה דיווחו שהכלב הולך איתם (כמעט) לכל מקום וצמוד
אליהם לאורך היממה (שניים מהם ילדים בני 15+ והילד הנוסף צעיר מבחינה גילאית אך מאד בוגר
מבחינה רגשית). ששת הילדים האחרים לא לוקחים את הכלב באופן קבוע, אם בכלל, לבית הספר בגלל
מגוון סיבות (הכלב מכביד על ההתנהלות של הילד בביה"ס, לא נותן מענה לכל הצרכים, הסייעת המלווה
מפחדת מכלבים וכו') - "הכלבה לא הולכת לביה"ס כי הילדה לא עצמאית ולא יכולה להיתמך רק עם
הכלבה. היא צריכה תמיכה בשתי הידיים, אז אם צד אחד זה הכלבה היא חייבת את הסייעת שתייצב
אותה ביד השנייה, ואני לא יכולה לצפות מהסייעת את האחריות ומחויבות. הכלבה היא לא משענת
סטטית כמו הליכון. אני גם לא סומכת על הכלבה שלא תתפתה ללכת לילדים אחרים. היא לא הוכיחה
עצמה כבעלת משמעת. אם באות חברות היא רצה אליהן. היא לא רואה בילדה כמנהיגה שלה", "יש
מכסה שבועית של ימים שהוא צריך לקחת את הכלבה איתו לביה"ס... בביה"ס הוא פחות צריך עזרה".

למרות שכל המשפחות ציינו שהכלב יודע בבירור מי בעליו, וגם שאר בני המשפחה יודעים שהכלב הוא
בראש ובראשונה של הילד/ה עם הצרכים המיוחדים, הרי שהאחריות על הטיפול השוטף בכלב כמעט
בכל המשפחות, גם אצל הילדים הבוגרים, מתחלקת עם שאר בני הבית (בעיקר עם ההורים) – "אני זאת
שנמצאת איתו רוב הזמן אני זאת שעובדת איתו על האילוף ברמה היומיומית, מאכילה אותו מטיילת
איתו ותקופה ארוכה הוא ישן לידי", "בבוקר לוקח לו הרבה זמן להתארגן אז את שלו יוצא איתו".

במצבים בהם היכולות והתפקודים של הילד שמורים, לא פעם הילד מעדיף לעשות את הדברים לבד ולא
להסתייע בכלב: "הילד אומר שהוא לא צריך אותו. באמת הוא פחות צריך אותו מילדים אחרים והוא
לא כל כך משתמש בו... כשהוא באמת צריך את הנעלים הוא יקום וייקח את הנעליים בעצמו, הוא לא
ישלח את הכלב. או שהוא צריך לעלות את המדרגות הוא לא יעלה עם הכלב, הוא יעלה לבד", "יש בה
משהו עצמאי. אם היא יכולה לעשות לבד, היא מעדיפה לעשות לבד".

בשני מקרים הייתה הדרדרות בתפקודו ומצבו של הילד לאורך השנה. בעוד שבמקרה אחד הקשר
וההסתייעות בכלב נשמרה, במקרה השני גדל מאוד הקושי לטפל ולתפעל את הכלב, דבר שהביא לא רק

לפחות הסתייעות בכלב אלא, לדברי האם, גם פגיעה בביטחון העצמי של הילד: "הכלב הוריד לילד את הביטחון כי כשראה שהוא לא יכול להביא לכלב אוכל הוא הרגיש אשם. רצה להחזיר את הכלב. החודשים הראשונים היה טובים אך ככל שהילד היה עושה פחות, גם הכלב היה עושה פחות".

הילדים (עד גיל 16-15) התקשו לעמוד במחויבות והאחריות שבאה עם הכלב. הם ראו בכלב יותר כעול, לא לקחו אותו איתם באופן קבוע, התקשו להמשיך לשמר את המיומנויות והיכולות של הכלב והעדיפו לרוב להסתייע בבן משפחה – "עכשיו הוא לא כלב שירות אלא כלב רגיל. קשה לילד להביא לו אוכל ולהאכיל אותו. הכלב לא שומע לו והוא התייאש. הילד אוהב את הכלב, מלטף אבל לא נותן לו פקודות. לפעמים הכלב עושה, לפעמים לא עושה. הילד מתייאש מהר. דומה לכלב", "עכשיו הוא הולך יותר אחרי אימא שלי כי היא מביאה לו אוכל. אני לא יכול להביא לו אוכל. לפעמים היא מוציאה אותו בבקרים כשאני הולך לביה"ס ולפעמים מפנקת אותו, אז הוא הולך אחריה. זה מפריע כי הוא לא תמיד מקשיב לי", "מהיום שהוא בא להיות איתנו הילד איבד עניין. הוא לא רצה לעבוד איתו על האילוף הוא לא רצה שהוא יבוא איתו לבית ספר, ובגדול עדין הוא מעדיף להיעזר בי ולא בו, בדברים שהוא יכול להיעזר בו".

לצד הקושי הכרוך באחריות על הכלב, הילדים ביטאו גם לא פעם את הרצון שלהם לחופש ושחרור מהכלב - "אני הולך עם הכלב 3 פעמים בשבוע לביה"ס. אני מעדיף ללכת בלי כי אז אני לא צריך לשמור ולהשגיח. יותר קל שהוא לא נמצא... הוא מעצבן כי הוא כל הזמן רוצה שאני אלטף אותו" (ילד צעיר), "הילד חוזר כל יום ב 17:00-16:30. עייף. אין לו כוח להתעסק עם הכלב. לפעמים אומר לו להרים משהו אבל הוא לא מוציא אותו החוצה. הוא לא רוצה לקחת את הכלב לביה"ס כי הכלב לא מקשיב לו. הוא מפחד שיקרה לכלב משהו". לעומתם, הילדים הבוגרים יותר בני 16+ כבר נטו יותר להגיב כמו המבוגרים. יוצא מן הכלל היה ילד אחד שהיה אמנם צעיר בגילו אך מבחינה רגשית ושכלית מתנהל כבוגר ועבורו הכלב מילא את כל הצרכים והציפיות (בדומה למבוגרים).

המשפחה מהווה מרכיב חשוב בהשתלבות של הכלב בבית. ככל שהמשפחה הייתה "חזקה ומגויסת" יותר לתהליך, כך הצליח הכלב להשתלב בצורה טובה יותר (גם אם לא מלאה) בחיי הילד/ה (לא מוותרים לילד על החשיבות לשמר יכולות הכלב, הנוכחות של הכלב בחיי הילד, כשמקבלים פניה מהילד מחזירים אותה לכלב וכו') – "נרתמנו כולנו למשימה למקסם את היכולות של הכלב כמה שיותר מהר כדי לאפשר לנו איכות חיים אחרת. זה דרש בהתחלה הרבה. הבית הפך להיות מחנה אימונים אינטנסיבי. כל פעם שהוא היה מתריע על משהו הוא היה מקבל מידית מחמאות מכולם".

אצל הילדים עד גיל 16-15 הכלב משמש ככלב שירות במובן חלקי ביותר, אם בכלל. אצל רובם הוא יותר לצרכים רגשיים מאשר לצרכים פונקציונאליים. ככל שהילד בוגר יותר, כך הכלב תופס תפקיד יותר משמעותי בהתנהלות היומיומית: " הילד מנצל את השירות של הכלב מעט מאוד - להדליק את האור, להביא חפצים ולפתוח דלת. הכלב יכול להביא קלמר אבל לא יכול לפתוח אותו ואז צריך עוד מישהו שיפתח... הכלב פשוט ממלא אותו בשמחה, הוא מטפל בו ברמה הנפשית. העזרה המצומצמת זה לא בגלל שהכלב לא יכול, זה כי הילד לא יכול יותר מזה. גם בגלל העומס במהלך היום וגם בגלל המצב הפיזי שלו", "מבחינת תרומה יומית – זה כלבת מחמד. אבל זאת לא מילה טובה כי היא "כלבה רגשית"... אבל אני לא חושבת שכלב רגיל היה מסוגל ללכת לידה ולהתאים עצמו כי יש לה הליכה מאוד איטית. יש לכלב סבלנות ברזל", "בשורה התחתונה היא בעיקר כלבה רגשית. יש נקודות שהוא עוזר אך הוא לא הולך איתו כל הזמן ולא נעזר בו להכל".

למרות הקשר והאהבה הגדלה לכלב, ארבע ילדים מתוך תשעה לא מימשו את מטרות הפרויקט (החזירו את הכלב, רצו להחזיר או לא היו בטוחים שהיו חוזרים על ההחלטה לקחת כלב שירות בגלל האחריות, עול הטיפולים ואינטנסיביות הקשר) – "השבוע הילד אמר לי שהוא חושב שצריך להחזיר את הכלב כי הוא לא עוזר לו וכי הוא עושה הרבה בלגן וכי הרבה פעמים אני צריכה לנקות אחריו ואז גם אני עובדת קשה וגם אני מתעסקת בלנקות אחריו במקום להיות איתו. וזה לא מה שהוא ציפה". משפחה אחת לא רואינה לאחר שנה ולכן לא ידוע איזה תפקיד הכלב מילא שם.

מבוגרים – מתוך חמשת המבוגרים שהשתתפו בפרויקט, ארבע הביעו שביעות רצון מאוד גבוהה מכלב השירות, וציינו שהכנסתו לבית ולחייהם הייתה צעד משמעותי, צעד 'משנה חיים'. הכלב השתלב בחיי היומיום שלהם, צמוד אליהם והולך איתם (כמעט) לכל מקום. לרוב הם המטפלים הבלעדיים ודואגים לכל הצרכים של הכלב (טיולים, אוכל, ניקיון, וטרינר וכו').

ארבע מתוך חמשת המבוגרים שהשתתפו בפרויקט סיפרו על שיפור באיכות חייהם ועל כך שהכלב עמד בציפיות. הכלב ממלא את הצרכים הפונקציונאליים (מוטוריים ורפואיים) כמו גם את הצרכים הרגשיים שלהם – צורך בביטחון, עידוד ושיפור מצב הרוח, מתן מוטיבציה לצאת החוצה, השלמה עם המחלה ותקשור שלה לסביבה. הצרכים החברתיים היו פחות דומיננטיים אצל המבוגרים, ובנושא זה לא חל שינוי – המעגל החברתי של המבוגרים לא התרחב, אם כי התווסף לחייהם "חבר" אמת, שותף לחיים.

רק מבוגר אחד ציין שלמרות שאכן כלבתו נמצאת לצדו מרבית הזמן, ולמרות הקשר הרגשי העמוק איתה, הוא חש שהכלבה לא עמדה בציפיות שהיו לו ממנה: "הקשר שנוצר גרם לזה שאני אוהב אותה יותר, וסולח לה. אבל מבחינה פרקטית, שלא קשור לרגש, היא עונה 60% על הציפיות.... את הדברים שאני רוצה ממנה היא כבר שנתיים לא מצליחה לעשות. רוב הדברים שאני מצפה ממנה היא לא עמדה ביעד". משתתף זה הוא היחיד שחש שאצלו הכלבה מתפקדת יותר כחיית מחמד מאשר ככלבת שירות.

כל חמשת המבוגרים ציינו שהם לא מצטערים על ההחלטה להכניס כלב שירות הביתה. הם היו חוזרים על ההחלטה ואף ממליצים לאחרים במצבם לעשות זאת – "זה שינה לי את החיים גם מבחינה רגשית. אני סובלת מדיכאון וחרדה יש לי עדיין תקופות קשות והיא מוציאה אותי מהבית, היא דואגת לי", "הציפיות והחלומות שהיו ממנו התממשו מעל ומעבר. אני מפחדת שהבא לא יהיה כמוהו, מפחדת לאבד אותו. הייתי חוזרת 15 פעמים על ההחלטה להביא אותו".

6. הקשר עם הכלב

תהליך ההיקשרות עם הכלב הוא כמעט מידי אצל כולם. ילדים ומבוגרים, מדווחים על "אהבה ממבט ראשון" ויצירת קשר כבר בשלבים הראשונים של ההכרות. אצל כולם הקשר הלך והתחזק בתהליך ההכשרה והאילוף והתעצם לאורך השנה. ההתייחסות אל הכלב היא לרוב במושגים של בן משפחה ('תינוק חדש בבית', "אח קטן", "הבת שלי") או במושגים של דמות משמעותית קרובה ('יותר מחבר', "נפש תאומה. משלים אותי").

הכלב מקבל ומחזיק תפקיד רגשי מאוד משמעותי בחיי האדם (ילד ומבוגר) והמשפחה בכלל. מתוך הראיונות עולה הקשר החזק של המבוגרים והילדים עם הכלב - מחד הכרת תודה עמוקה לכלב, ומאידך דאגה כנה לכלב, לצרכיו ולאיכות חייו כפי שבא לידי ביטוי בטיפול וטיפוח שוטף (טיולים, מקלחות, וטרינר וכו'), קניית דברים עבורו (מזרון מיוחד, אוכל מובחר וכו') והימנעות ממקומות שלא מיטיבים איתו (מקומות רועשים, חתונות, פאבים וכו') – "אני רוצה שלכלב יהיה טוב בדיוק כמו שלי. שיאכל בריא. שיהיה מקולח. ריח טוב. לא ישלשל", "הוא לא יכול לעלות לכל מיני מתקנים, ואני לא רוצה

להשאיר אותנו למטה אז אני פשוט לא עולה על זה", "אם אני יודעת שאני לא צריכה אותה ויודעת שהיא תסבול אני משאירה אותה בבית".

שישה חודשים מקיום הריאיון הראשון נשלח לכל המשתתפים שאלון דיגיטלי. השאלון כלל מספר היגדים שהתייחסו לקשר עם הכלב – עד כמה הכלב משמח או מרגיז, מסייע או מהווה נטל וכו'. המשיבים נתבקשו לציין על סולם שבין 1 (כלל לא מסכימה) ל- 5 (מסכימה מאוד) את מידת הסכמתם עם כל היגד. לכל היגד חושב ציון ממוצע. ככל שהציון גבוה יותר כך הסכמה עם ההיגד גדולה יותר.

ממצאי שאלון ההיקשרות מצביעים על היקשרות חיוביות עם הכלב. ההיגדים המבטאים היקשרות חיובית ("משמח אותי שהכלב מפגין חיבה כלפי", ו- "אני שמח שקיבלתי כלב") מקבלים ציון מקסימלי עם הסכמה מלאה (ממוצע 5.0). גם ההיגד "נעים לי להיות במחיצת הכלב שלי" מקבל ציון ממוצע גבוה (4.92). מנגד, היגדים שנוסחו הפוך, כך שהם מבטאים היעדר היקשרות, או היקשרות חלשה, מקבלים ממוצעים נמוכים המבטאים חוסר הסכמה עם ההיגד – "אני מרגיש לא בנוח שהכלב שלי רוצה להיות במחיצתי" (ממוצע 1.45), "לא תהיה לי בעיה לוותר על הכלב" (ממוצע 1.38), "אני לא רוצה להקשר לכלב שלי יותר מידי" (ממוצע 1.23).

השאלון משקף גם את החשש שקיבל ביטוי במהלך הראיונות ומתייחס למה יהיה ביום שהכלב כבר לא יהיה בנמצא (ממוצע 4.54) – "אם יקרה לו משהו אני ממש לא אוכל לחיות עם זה. אני ממש קשור אליו".

טבלה 4: ממצאי שאלון היקשרות

ממוצע (n=13)*	
5.00	משמח אותי כשהכלב שלי מפגין חיבה אלי
5.00	אני שמח/ה שקיבלתי את הכלב
4.92	נעים לי להיות במחיצת הכלב שלי
4.54	אני לעיתים דואג/ת מה אעשה אם משהו רע יקרה לכלב שלי
3.92	אני מרגיש/ה מתוסכל/ת כשהכלב שלי לא בסביבתי לעזור לי כשאני צריכה
2.23	אני מתרגז/ת וכועס/ת כשהכלב שלי לא רוצה שאהיה לידו כמו שאני הייתי רוצה
1.77	לעיתים קרובות הכלב שלי הוא נטל עבורי
1.45	אני מרגיש/ה לא בנוח כשהכלב שלי רוצה להיות במחיצתי
1.38	אם יידרש לא תהיה לי בעיה לוותר על הכלב שלי
1.23	אני לא רוצה להיקשר לכלב שלי יותר מידי

*שני ילדים לא ענו על שאלון ההיקשרות (אחד מהם פרש מהפרויקט והשני לא ענה למרות תזכורות).

7. קשיים לאחר כניסת כלב השירות לבית

המשתתפים בפרויקט נשאלו בראיון לפני כניסת הכלב ובריאיון שנה מיום כניסתו על הקשיים שעלו עם כניסת כלב השירות לבית. חלק מהקשיים באו לידי ביטוי עוד בשלב של ההכרות וההכשרה והתעצמו במהלך השנה. לחלק מהקשיים נמצאו פתרונות, לעיתים בעזרת המאלפים של דוגסקול, ולפעמים המשפחה מצאה פתרונות לבד. חלק מהקשיים נותרו ללא פתרון. מרבית הקשיים קשורים ישירות לכלב (הטיפול בכלב, הצורך לדאוג לו, הניקיון וכו') בעוד קשיים אחרים קשורים לתגובות הסביבה. עם זאת, מרבית המשתתפים בפרויקט הסכימו שהתועלות שיש בכלב שירות עולים על הקשיים והחסרונות. יש

לציין שמשפחה אחת פרשה מהפרויקט והחזירה את הכלב בשלב התחלתי של התהליך. יש להניח שעבורה הקשיים וההתמודדויות גברו על היתרונות (משפחה זאת לא רואיינה לאחר פרישתה מהתכנית).

7.1 התמודדויות עם הכלב

הטיפול השוטף בכלב - הטיפול בכלב (הוצאת הכלב לטיול, תרגולים לשמר יכולות, טיפול שוטף וכו') מהווה קושי ונטל שבא לידי ביטוי בעיקר בקרב קבוצת הילדים הצעירים, ובמידה פחותה בקרב הילדים הבוגרים והמבוגרים. ההורים מחד מבינים את החשיבות שהילד הוא זה שיצא עם הכלב לטיול הן במובן של מתן האחריות והשליטה לילד והן בהיבט של הקשר בין הילד והכלב, אך לא פעם חשים שזה עול גדול על ילד מבחינת האחריות, ההתארגנות ולעיתים אף העול הפיזי - "קשה לה עם הטוילים. היא צריכה לקום מוקדם בבוקר, להתארגן שאובייקטיבית לוקח לה הרבה זמן והכלב כבר חייב לצאת. אנחנו יכולים לעזור קצת בלהלביש לו את הרתמה אבל הכלב צריך להבין שהיא המטפלת שלו... בגלל גם שהחליכה שלה קשה ומורכבת אז היא מתעייפת מאוד".

הצבת גבולות לכלב - הקשר החזק עם הכלב לא פעם מביא גם לקושי בהצבת ושמירת גבולות. לכן לא פעם מוצאים עצמם בעלי הכלב מאפשרים לכלב דברים שהם לא על פי הספר - "הרגשתי קושי בלהציב גבולות... אני יודעת שאסור לפי החוקים אבל היא יודעת את הדרך להורים שלי היא יודעת איך מגיעים ורוצה ללכת לשם וקופצת על ההורים שלי, אני כן נותנת לה מדי פעם להיות משוחררת", "לדעתי כל אחד שהשתתף בניסוי הזה קצת קלקל את הכלב שלו אחרי מעמד המסירה. ויתר לו".

שימור יכולות הכלב - לצד הקושי לשמור על גבולות המותר והאסור, חלק גדול ממשנתפי הפרויקט דיווחו על קושי בשימור כישורי השירות של הכלב. רבים סיפרו על כך שהכלב כבר לא ממושמע כפי שהיה בעבר, שכח חלק מהיכולות שהיו לו כי לא עבדו ושימרו אותם - "השמירה על הכללים מאוד קשה. חשבתי שהיא תבוא מאולפת וזה נגמר. לא הבנתי שצריך לעבוד כל הזמן על האילוף. יכול להיות שקשה לי כי שחררתי טיפה ועכשיו היא לא כמו איך שנכנסה, אני קוראת לה והיא לא תבוא מיד", "לפעמים יותר קל לעשות לבד מאשר לבקש ולהתאמן שהכלב יעשה".

במקרה אחד עלה בראיון שהקושי לא נבע רק מהעדר שימור יכולות הכלב שכן הבעלים סיפר שהוא משתדל לתרגל ולשמר את מיומנויות הכלב. לתחושתו, מדובר בחוסר התאמה בסיסי של הכלב לתפקיד: "אם יש אוכל על השולחן הכלבה מתחילה להשתולל. בשביל להחזיר אותה למקום אני צריך להיות אגרסיבי וזה לא תמיד מתאים שאצעק עליה... או למשל לפתוח דלת - כל הזמן צריך לעודד ועוד לא נפל לה האסימון... בהכשרה אמרו שהיא תבין את לוח הזמנים שלי. שאם אני אקח מפתח היא תבין שאנחנו בדרך לצאת אבל היא מחכה שאני אגיד לה לפתוח דלת. לכן הרבה פעמים אעדיף לפתוח את הדלת לבד".

פגיעה לא מכוונת מצד הכלב - הממדים והחוזק של הכלבים מהווים יתרון משמעותי של הכלב אך לעיתים רחוקות הם גם מהווים חסרון. בשני מקרים תוארו מצבים שלא במתכוון הכלב פגע - "הכלב נורא התלהב וקפץ עליו והוא קיבל מכה רצינית... היינו בחשש גדול מה אנחנו עושים פה, אולי זה בכלל לא בטוח. אולי זה מסוכן מידי?", "הכלב פורץ החוצה ולפעמים מפיל את הילדים".

7.2 קשיים משפחתיים

אתגרים משפחתיים - המשפחה היא לא פעם גורם מעקב בהכנסת כלב השירות לבית (קנאת אחים, אח המפחד מכלבים וכו'), אך גם לאחר שמתמודדים עם חסם זה והכלב נכנס לבית עדיין נותרים התמודדויות וקשיים, לא רק בעול הטיפול ב-בן-משפחה נוסף, אלא גם התמודדות עם מתחים

וסיטואציות משפחתיות שנובעות מכניסת הכלב: "קשה לשאר בני המשפחה. אנחנו מאוד משתדלים שהוא לא יהפוך לכלב משפחתי מהאחים זה דורש לראות כלב חמוד ולא ללטף, עוד נתינה ויותר למה שהם כבר כך מתורגלים... זה תוספת לעול שיש – לדאוג לחיסונים של הכלב, לאכול, לדאוג שהיא טיפלה בו, שהיא יצאה איתו, שהיא זכרה זמנים, לאזכר אותה".

אתגרים בתוך הבית – מיעוט מהמשתתפים בפרויקט התייחסו לפגיעה בניקיון הבית (לכלוך, שיער, ריח וכו') אך גם רוב אלו שהתייחסו לזה, ציינו שהיתרונות שבכלב גוברים על קושי זה – "נהיה יותר קשה עם השערות בבית. זה מכביד מאוד על הניקיון. זה גם ריח וגם שערות בכל מקום. אנחנו אוכלים ויש שערות בתוך האוכל. לבן אדם מאוד נקי כמוני זה מאוד מאתגר", "הוא כלב בסדר אבל עושה בלגן. הוא קרע הכל – ניירות, כובעים, סימני גירוד, מתי שלא מצליח משהו מגרד".

אתגר נוסף בתוך הבית הוא הנטייה של הכלבים לאכול כמויות גדולות, ומכל הבא ליד. רבים דיווחו על "העלמות" של חפצים שונים בבית.

מעמסה – הכלב מהווה מעמסה אך למרות הנטל באחריות, טיפול, ניקיון והוצאות, מרבית ההורים והמבוגרים מוכנים "לספוג זאת" – "זה כמו שיש לך אוטו אבל את צריכה לתדלק. לא תמיד נוח או מתאים, אבל האוטו נותן לך הרבה תמורה שזה עולה על העול של לתדלק".

רק חלק קטן מההורים התייחסו לכלב כאל מעמסה ונטל – "אני רציתי להחזיר אותו... הוא כל הזמן נתקע באמצע, מפריע. וכשצריך אותו, הוא לא מגיע. אבל אם פותחים את המקרר, הוא רץ. הכלב עושה מה שהוא רוצה. בהתחלה הוא כן היה מקשיב אבל אם לא עובדים איתו אז הוא שוכח. אני לא צריכה כלב שירות, ואני לא צריכה לעבוד איתו כל היום והילד עייף".

7.3 אתגרים אישיים

אינטנסיביות הקשר עם הכלב – בקרב מיעוט הילדים והמבוגרים, לצד אהבתם הגדולה לכלב, בוטא הקושי באינטנסיביות של הקשר והרצון גם לזמן אישי ללא הכלב: "אחד הדברים שמפריעים לי שאני צריך גם זמן לעצמי", "הוא הפך להיות כל כך קשור לחיים שלי שאני פשוט מרגיש שחלק ממני לא נמצא. מצד שני זה גם כיף קצת להיות בלעדיו. אז אני לא אחראי על שום דבר".

פשרות, ויתור ושינוי הרגלים – הקשר וההתחשבות גם בצרכי הכלב לעיתים מאלצת את בעליו לוותר על צרכיו האישיים, להתחשב ולשנות הרגלים – "בהתחלה הייתה התלהבות אבל די מהר הוא פתאום קלט שבכל מיני סיטואציות זה מגביל אותו. הולכים לבני דודים ופתאום הוא רוצה לשחק כדורגל והכלב חושב שהוא גם משחק, וזה לא מתאים לילד".

ההסתמכות והתלות בכלב – במקרים בהם הכלב תפס תפקיד מאוד דומיננטי ומשמעותי בחיי האדם והמשפחה, ישנם מצבים בהם מסיבות שונות הכלב לא נוכח (לא מתאים להביא אותו למקום, הכלב חולה וכו'), דבר המעורר קשיים. במשפחות אלו, יותר מאחרות, בוטא החשש על מה יהיה כשהכלב כבר לא יהיה בנמצא – "שאני שומעת שהכלב לא מרגיש טוב אז דבר הראשון שעולה לי בראש זה אוי ואבוי מה יהיה מחר עם בית הספר.. אנחנו ממש סומכים עליו שהוא חלק מהצוות המטפלי".

7.4 קשיים מול הסביבה

התמודדות עם הסביבה – נוכחות הכלב מהווה התמודדות מתמדת הן עם הסביבה הרחוקה כמו גם הקרובה. הכלב מושך לא מעט תשומת לב מה שמעורר סקרנות רבה מהסביבה ושאלות שלא

תמיד מקלה על הילד והמבוגר עם הכלב. גם המפגש עם הסביבה החברתית הקרובה (משפחה מורחבת, חברים) מעורר התמודדות שכן לא תמיד הכלב מתקבל בברכה (ניקיון, פחד מכלבים וכו'): "הכי קשה היה בביה"ס, הייתי צריך להסביר לכולם, וכולם שואלים אותי. ובהתחלה לא ידעתי מה לענות לאנשים שרוצים ללטף אותי", "אני לא יכולה לכפות על אנשים כלב עם שיער וריח ואת כל הלכלוך במיוחד אם יש ילדים שמפחדים, או שמפחדים על הבית, הוא יכול להפיל צלחות וכוסות", "היו בהתחלה הרבה תופעות שהילד התבייש בכלב, נוסעים לאיזה נסיעה והוא אומר - לא אני לא הולך איתו. יגידו לי משהו".

קשיים בכניסה למקומות ציבוריים – חלק מהמשתתפים דיווחו על קשיים בכניסה למקומות ציבוריים (אוטובוס, קניון, בית קפה וכו'). במרבית המקרים הבעיה הייתה נקודתית של השומר/הבודק בכניסה, וכשבעל הכלב עמד על זכותו הדבר בא על פתרונו (לא פעם לאחר התערבות של גורם בדרג בכיר יותר) – "עלינו על אוטובוס והנהג אמר לנו שעל פי התקנות זה אסור", "לא נתנו לנו להיכנס למסעדה", "רצינו להגיע לביה"ח ואז גילינו שצריך לתאם את זה עם אחראית זיהומים ספציפית לכל כלב שירות שנכנס".

8. שינויים בעקבות כניסת כלב השירות (ממצאים כמותניים)

לאחר סיום כל ראיון, הועבר למרואיין שאלון כמותי. השאלון מחולק למספר תחומי תוכן הקשורים לעולם כלבי השירות (תפקוד פיזי, איכות חיים, דימוי עצמי, תפקוד רגשי וכו') כאשר לכל תחום נוסחו 4-7 היגדים ועל המשיב/ה היה לדרג כל היגד על סולם תדירות (1 'אף פעם' ל- 5 'כל הזמן') עד כמה הוא חווה את המצב המתואר במהלך החודש שקדם לראיון. חלק מההיגדים נוסחו באור חיובי (למשל "הרגשתי שמח", "אני מרגיש עצמאי") וחלק באור שלילי (למשל "קשה לי להתרכז בשיעור", "הרגשתי בודד"). הפריטים בשאלון ילדים, הורים ומבוגרים זהים, אך נעשו התאמות בלשון הניסוח. בשאלון ההורים ההורה התבקש לענות בהתייחס לילדו, כיצד הוא תופס את ילד ביחס לכל היגד. השאלון הועבר פעם ראשונה לפני כניסת הכלב ופעם שניה כשנה מיום כניסת כלב על מנת לאפשר השוואה בין שתי נקודות הזמן.

בתהליך עיבוד הנתונים הכמותיים חושב ציון ממוצע לכל היגד. ככל שהציון גבוה יותר כך התחושה/חוויה המתוארת בהיגד נחווה בתדירות גבוהה יותר. **יש לזכור שלאור המדגמים הקטנים כל ההבדלים בין שתי נקודות הזמן אינם מובהקים.**

בנוסף, יש לזכור שלא ניתן במחויב לייחס כל שינוי בממוצע שהתקבל לכלב השירות שכן קיימים גורמים אחרים שיכולים להסביר את השינוי בממוצע (למשל ירידה בציון הממוצע מ- 3.0 ל- 2.33 ביחס להיגד "הרגשתי שמח" אצל ילדים יכול להיות מוסבר ע"י העול והאחריות שבכניסת הכלב, אך גם ע"י שינוי במצב הבריאותי של הילד, שינוי באווירה משפחתית, תקופת הקורונה שהביאה מגבלות וחרדות רבות או פשוט מצב רוח נקודתי ביום מילוי השאלון).

8.1 ילדים

שבעה ילדים ענו על השאלון לפני כניסת הכלב ושישה ענו עליו לאחר שנה (משפחה אחת לא השלימה את התהליך, ו- 3 ילדים היו צעירים מידי בכדי להתראיין ולענות על השאלון כשאחד מילדים אלו אף החזיר את הכלב ויצא מהפרויקט).

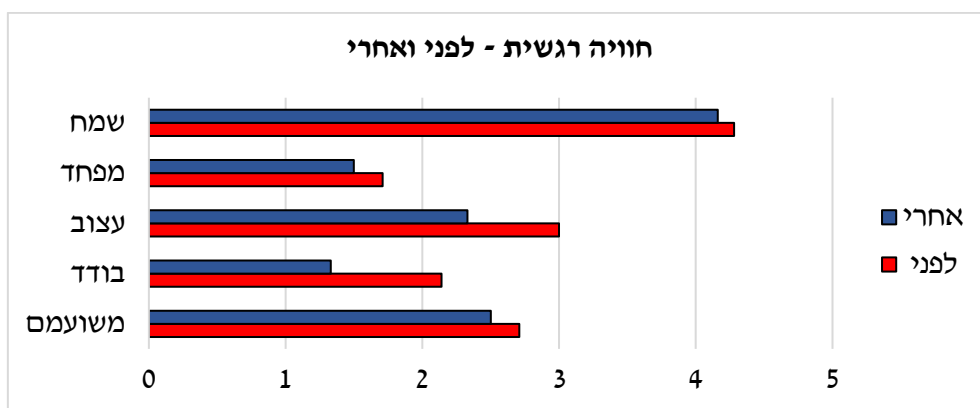
מפאת המדגם הקטן אין הבדלים מובהקים בהשוואה בין הציונים הממוצעים שהתקבלו לפני ואחרי שנה, ולפיכך הממצאים הם רק תיאוריים. הפער הגדול ביותר בציון הממוצע נמצא בהתייחס להיגד

”קשה לי לעמוד בקצב של ילדים בני גילי” אשר קיבל ממוצע 3.57 לפני קבלת הכלב לעומת 2.4 לאחר קבלת הכלב (פער של 1.17).

להלן הממצאים הבולטים שהתקבלו בקרב הילדים :

תפקוד רגשי – 4 היגדים ביטאו חוויה רגשית שלילית (חווית שעמום, בדידות, עצב, פחד). בכולם יש ירידה בציון הממוצע – כלומר שנה מיום כניסת הכלב, הילדים פחות נטו לחוות חוויות אלו במהלך החודש שקדם למילוי השאלון. מנגד, גם בהתייחס להיגד המתאר חווית רגש חיובית (”הרגשתי שמח”) הממוצע לאחר שנה היה נמוך מזה שהתקבל שנה קודם לכן.

גרף 1: חוויה רגשית (ילדים)

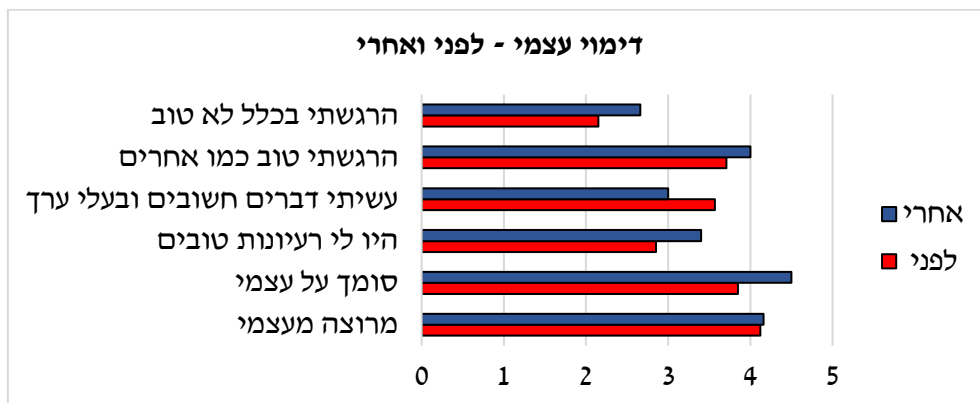

חווית בטחון – שני היגדים התייחסו לתחושת בטחון בלהיות לבד. בשניהם ניתן לראות שיפור בציון הממוצע בין שתי נקודות הזמן (”בטוח להישאר לבד בבית” – ממוצע לפני 1 ו- 4.33 אחרי שנה; ”בטוח להיות בחוץ לבד - 3.43 לפני ו- 3.83 אחרי שנה).

עצמאות – היגד אחד התייחס לחוויית העצמאות (”אני מרגיש עצמאי”) ובו נמצא עליה בציון הממוצע מ- 3.57 לפני כניסת הכלב ל- 3.83 שנה לאחר מכן.

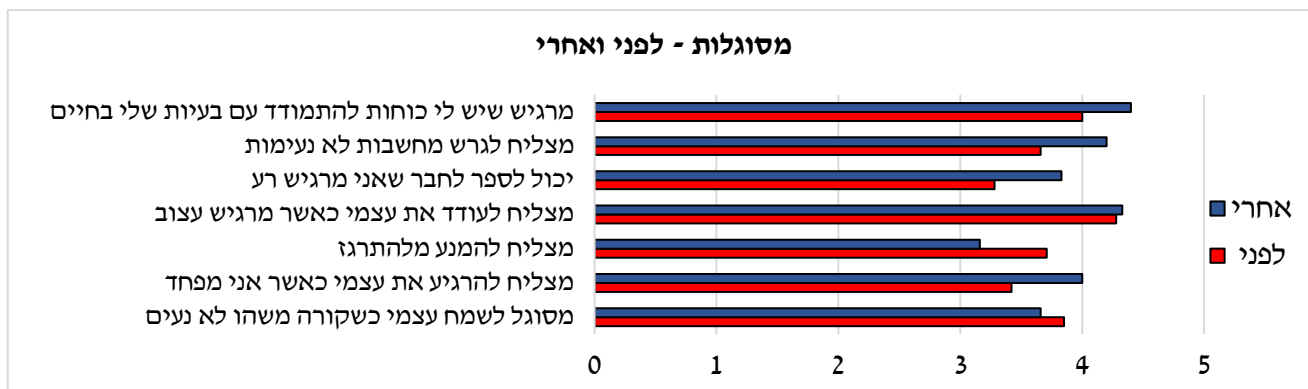
דימוי והערכה עצמית – בארבעה מתוך ששת ההיגדים המתארים דימוי עצמי חיובי (מרוצה מעצמי, סומך על עצמי, היו לי רעיונות טובים, הרגשתי טוב כמו אחרים) התקבל ממוצע מעט יותר גבוה לאחר שנה. בהיגד חיובי נוסף הייתה ירידה בממוצע (”הרגשתי שעשיתי דברים חשובים ובעלי ערך”), ומנגד הייתה עליה בממוצע בהיגד אחר שנוסח לשלילה (”הרגשתי בכלל לא טוב”).

גרף 2: דימוי עצמי (ילדים)

מסוגלות – הוצגו 7 היגדים המתייחסים למסוגלות וכולם נוסחו באופן חיובי. בחמישה מתוכם נמצא עליה קטנה בציונים הממוצעים, בעוד שבשני הנותרים נמצא ירידה.

גרף 3: מסוגלות (ילדים)

שביעות רצון כללית – הילדים נתבקשו לדרג על סולם בין 1 ל-10 את שביעות הרצון הכללית שלהם מעצמם ומחי היומיום שלהם. ציון הממוצע עלה מ-7.85 ל-8.5.

בראיון לאחר שנה הוצגה לילדים שאלת השוואה בה נתבקשו לציין האם מצבם הכללי הוא יותר או פחות טוב בהשוואה לשנה שעברה. חמש מתוך ששת הילדים שהתראיינו לאחר שנה (83%) הגדירו את מצבם כהרבה יותר טוב. רק ילד אחד (17%) ציין שמצבו דומה לשנה שעברה.

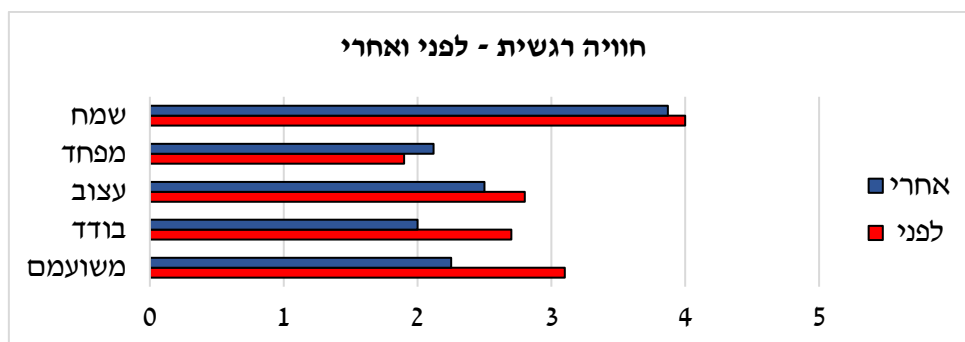
8.2 הורים

ההורים נתבקשו לענות על השאלון תוך מחשבה על ילדם ולציין עד כמה לדעתם ילדם הרגיש כמתואר בהיגד במהלך החודש שקדם למילוי השאלון. עשרה הורים ענו על השאלון לפני כניסת הכלב ושמונה ענו עליו לאחר שנה (משפחה אחת פרשה מהפרויקט ומשפחה נוספת סירבה להתראיין לאחר שנה).

בדומה לממצאים שהתקבלו בקרב הילדים, גם אצל ההורים אין הבדלים מובהקים בהשוואה בין הציונים הממוצעים שהתקבלו לפני ואחרי שנה (מדגם קטן). הפער הגדול ביותר בציון הממוצע נמצא בהתייחס להיגד "מרגיש בטוח להישאר לבד בבית" אשר קיבל ממוצע 2.7 לפני קבלת הכלב לעומת 3.71 לאחר קבלת הכלב (פער של 1.01). להלן הממצאים הבולטים שהתקבלו בקרב ההורים:

תפקוד רגשי – תפיסות ההורים היו דומות לאלו של הילדים. גם אצלם נמצא ירידה קטנה בכל ההיגדים, הן אלו שביטאו חוויה רגשית שלילית (שעמום, בדידות וכו') כמו גם חוויה רגשית חיובית.

גרף 4: חוויה רגשית (הורים)

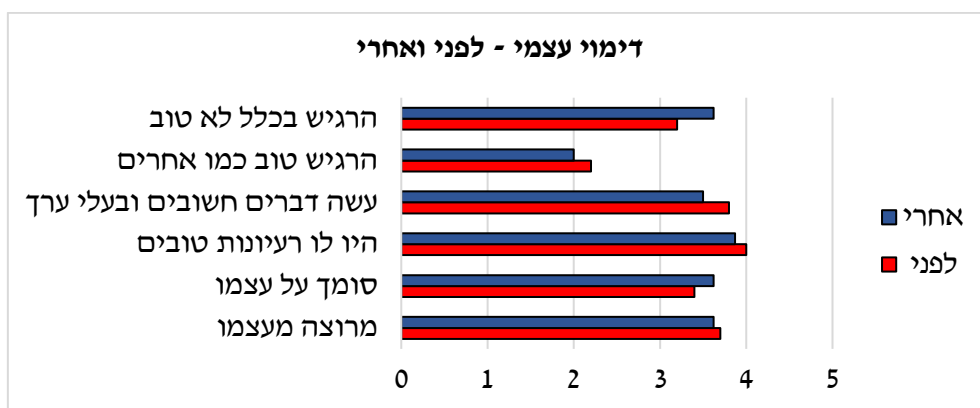

חווית בטחון – שני היגדים התייחסו לתחושת בטחון בלהיות לבד. בדומה לילדים, גם אצל ההורים ניתן לראות שיפור בציון הממוצע של שני ההיגדים ('בטוח להישאר לבד בבית' – ממוצע 2.7 לפני ו- 3.71 אחרי שנה; 'בטוח להיות בחוץ לבד' - 2.15 לפני ו- 3.12 אחרי שנה).

עצמאות – נמצאה עליה קלה בציון הממוצע של ההיגד שהתייחס לנושא זה. עליה מ- 2.8 לפני כניסת הכלב ל- 3.5 שנה לאחר מכן.

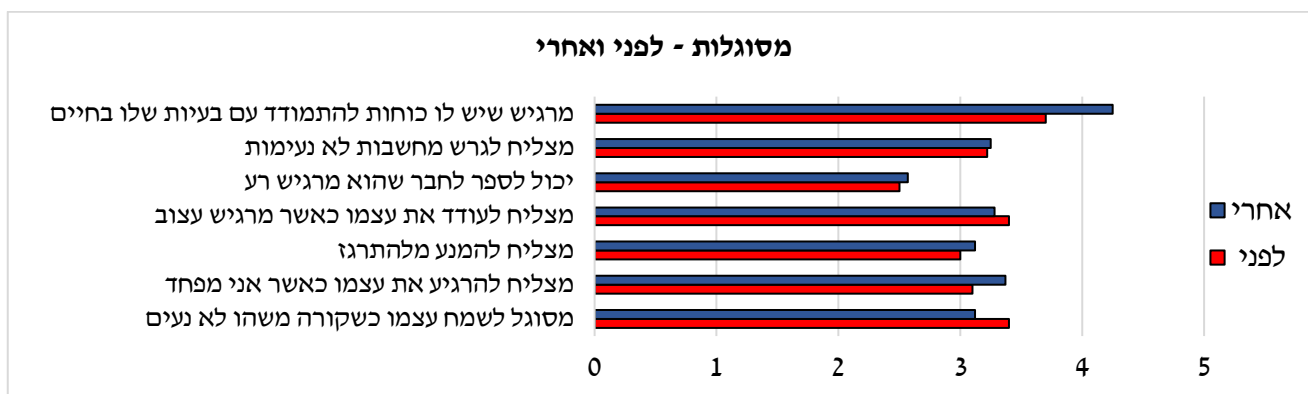
דימוי והערכה עצמית – בניגוד לילדים שם נמצא עליה במרבית ההיגדים של דימוי והערכה עצמית, אצל ההורים נמצא ירידה קלה במרבית ההיגדים.

גרף 5: דימוי עצמי (הורים)

מסוגלות – התקבלו בקרב ההורים ממצאים דומים לאלו שהתקבלו בקרב הילדים. מתוך 7 היגדים המתתייחסים למסוגלות בחמישה מתוכם נמצא עליה קטנה בציונים הממוצעים, בעוד שבשני הנותרים נמצא ירידה קטנה.

גרף 6: מסוגלות (הורים)

שביעות רצון כללית – ההורים נתבקשו לדרג על סולם בין 1 ל- 10 את שביעות הרצון הכללית שלהם מעצמם ומחיי היומיום שלהם. בשתי נקודות הזמן הם נתנו ציונים נמוכים יותר מהילדים. ציון הממוצע עלה מ- 7.5 ל- 8.0.

בריאיון לאחר שנה, בשאלת השוואה בה נתבקשו לציין האם מצבם הכללי יותר או פחות טוב בהשוואה לשנה שעברה, שישה הורים (75%) תפסו את מצבם האישי כיותר טוב בהשוואה לשנה הקודמת (3 הרבה יותר טוב ו-3 קצת יותר טוב). הורה אחד ציין שלא חל שינוי.

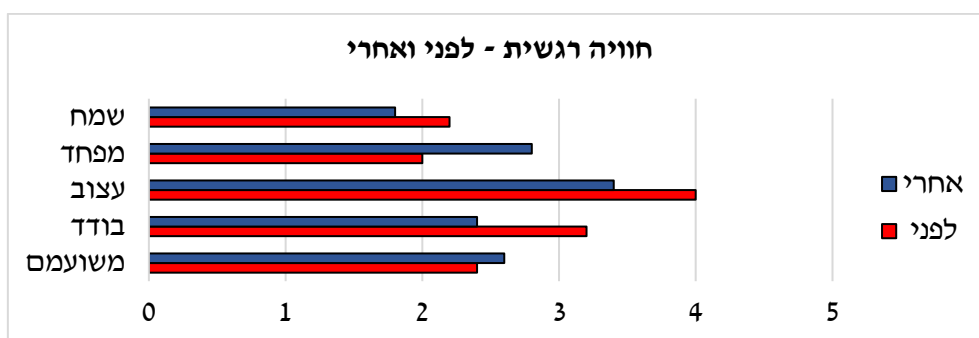
ההורים נשאלו גם לגבי מצבם של בנם/ביתם בהשוואה לשנה הקודמת. 7 הורים (88%) ציינו שסה"כ מצב של ילד יותר טוב (3 הרבה יותר טוב ו- 4 קצת יותר טוב). הורה אחד (12%) ציין שמצבו של ילדו קצת יותר גרוע מאשר לפני שנה.

8.3 מבוגרים

חמישה מבוגרים ענו על השאלון לפני ואחרי כניסת הכלב. יש לזכור שמדובר במדגם מאוד קטן ולכן לכל נשאל יש משקל גדול על התפלגות התשובות.

תפקוד רגשי – בניגוד לילדים ולהורים, אין מגמה בולטת של שינוי בממוצעים בקבוצת היגדים אלו. בחלק מההיגדים יש ירידה בממוצעים בעוד שבאחרים יש עליה.

גרף 7: חוויה רגשית (מבוגרים)

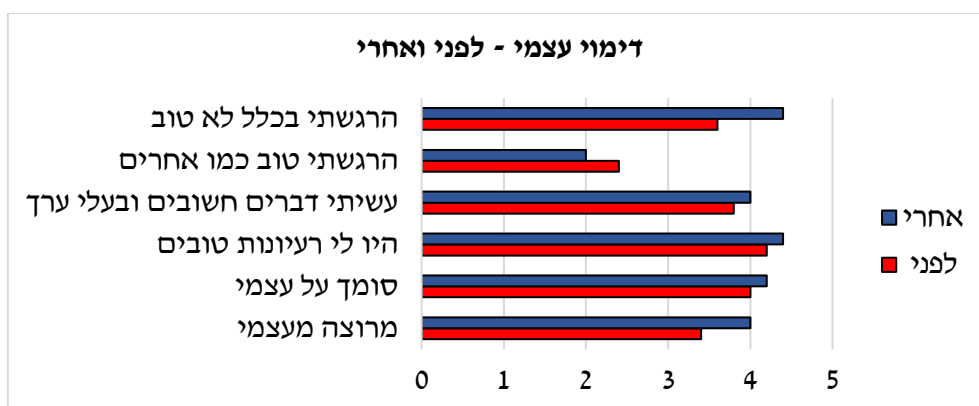

חווית בטחון – שני היגדים התייחסו לתחושת הביטחון בלהיות לבד: "בטוח להישאר לבד בבית" – ממוצע 5.0 לפני ו- 4.2 אחרי שנה; "בטוח להיות בחוץ לבד" – 4.6 לפני ו- 4.8 אחרי שנה.

עצמאות – היגד אחד התייחס לחוויית העצמאות ("אני מרגיש עצמאי") ובו נמצא ירידה בציון הממוצע מ- 4.6 לפני כניסת הכלב ל- 4.2 שנה לאחר מכן.

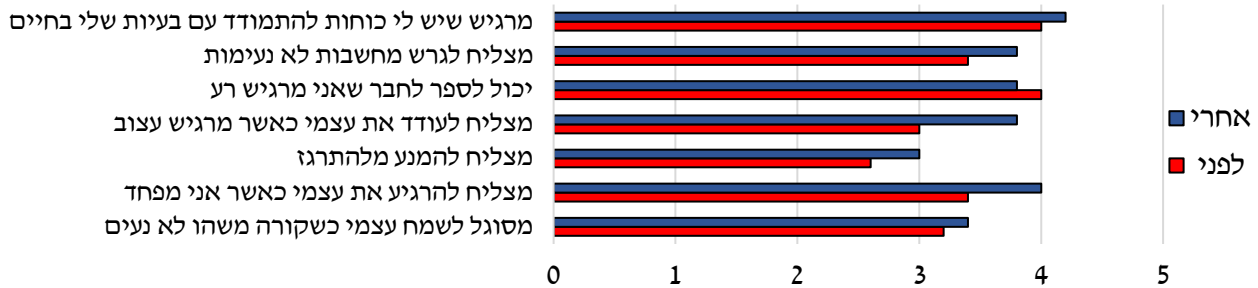
דימוי והערכה עצמית – בדומה לילדים אפשר לראות עליה בממוצע של מרבית ההיגדים המתארים דימוי עצמי חיובי.

גרף 8: דימוי עצמי (מבוגרים)

מסוגלות – בשישה משבעת ההיגדים המתייחסים למסוגלות נמצאה עליה קטנה בציונים הממוצעים בין לפני ואחרי קבלת הכלב.

מסוגלות - לפני ואחרי

שביעות רצון כללית – המבוגרים שהשתתפו בפרויקט נתבקשו לדרג על סולם בין 1 ל- 10 את שביעות הרצון הכללית שלהם מעצמם ומחיי היומיום שלהם. ציון הממוצע עלה מ- 8.2 ל- 8.4. שביעות הרצון שלהם דומה לזאת שנתנו הילדים לאחר שנה מיום כניסת הכלב (8.5).

הוצגה למבוגרים גם שאלת השוואה בה נתבקשו לציין האם מצבם הכללי הוא יותר או פחות טוב בהשוואה לשנה שעברה. ארבע מתוך חמשת המבוגרים (80%) שהתראיינו הגדירו את מצבם לאחר שנה כהרבה יותר טוב. רק אדם אחד (20%) ציין קצת יותר טוב משנה שעברה.

9. תפיסת ההורים את חייהם בעקבות כניסת הכלב (ממצאים כמותניים)

שאלון ההורים כלל 7 היגדים המתארים רגשות ומחשבות שעשויים לעלות אצל אנשים המטפלים בבן/בת משפחה עם מוגבלות. ההורים נתבקשו לציין את מידת הסכמתם עם כל היגד על סולם שבין 1 ("כלל לא מסכימה/ה") ל-5 ("מסכימה מאוד"). השאלון הועבר רק להורים, בשתי נקודות הזמן (לפני ואחרי כניסת הכלב). בריאיון לפני כניסת הכלב כל עשרת ההורים ענו על השאלון, בעוד שלאחר שנה רק 8 הורים ענו (משפחה אחת החזירה את הכלב ומשפחה אחרת סירבה להשתתף בשלב של אחרי שנה).

כל ההיגדים בשאלון מנוסחים מהזווית של הקושי (טבלה 5). לכל היגד חושב ציון ממוצע. ככל שהציון גבוה יותר כך מידת ההסכמה עם ההיגד גבוהה יותר, כלומר יש יותר הזדהות עם הקושי.

בחמש מתוך שבעת ההיגדים אפשר לראות שיש מגמה קלה של ירידה בממוצעים, כלומר יש פחות נטייה להסכים ולהזדהות עם ההיגדים המבטאים קושי (הבדלים קטנים ולא מובהקים).

ההיגד היחיד בו גדלה ההסכמה וההזדהות לאחר שנה הוא ההיגד - "יש בחיי לא מעט לחצים בעקבות הצורך שלי לטפל בבן המשפחה עם מוגבלות מחד, לבין שאר המחויבויות שלי למשפחה, מקום עבודה וכו'" (ממוצע לפני ו- 4.12 אחרי שנה). בהיגד האחרון ("איבדתי מידה של שליטה על חי מעצם היותך הורה לילד/ה עם מוגבלות"), הממוצע נותר זהה (2.5).

טבלה 5: ממוצעי שאלון ההורים

האם את/ה חושבת ש...	לפני כניסת הכלב	אחרי כניסת הכלב
חלק גדול מהאנרגיות שלי מופנות לבן/בת המשפחה עם המוגבלות.	4.2	4.0
עקב הטיפול בבן/בת משפחתך עם המוגבלות יש לי פחות זמן לעצמי.	4.0	3.8
יש בחיי לא מעט לחצים בעקבות הצורך שלי לטפל בבן משפחה עם מוגבלות מחד, לבין שאר המחויבויות שלי למשפחה, מקום עבודה וכו', מאידך.	3.8	4.1
החיים החברתיים שלי נפגעו בעקבות המצב והעובדה שאני מטפלת/בן משפחה עם מוגבלות.	3.0	2.9
אין לי את הפרטיות שהייתי רוצה בגלל המצב והצרכים של בן המשפחה עם המוגבלות.	2.9	2.6
בריאותי נפגעת בגלל המעורבות שלי עם בן המשפחה עם המוגבלות.	2.7	2.0
איבדתי מידה של שליטה על חיי מעצם היותי הורה לילד/ה עם מוגבלות.	2.5	2.5
סה"כ משיבים	10	8

10. תפיסת תהליך ההכשרה והאילוף

המשתתפים בפרויקט תיארו באופן דומה את תהליך ההכשרה וההתאמה של כלבי השירות. התהליך כלל ביקורים שבועיים לעיתים בדוגסקול ולעיתים בביתו ובסביבתו של האדם העתיד להסתייע בכלב. לקראת מועד המסירה, הכלב הושאר לשהות לילה עד שניים ללא נוכחות המאלף. לאורך כל התהליך (משלב האילוף ולאורך השנה הראשונה) כל משפחה לוותה ע"י מאלף (לרוב קבוע) מטעם דוגסקול שהדריך, נתן משוב מידי והיה זמין למתן פתרונות כשעלו בעיות.

כל המבוגרים, הורים וילדים נהנו מאוד מתהליך ההכשרה שהיה מלווה בהתרגשות רבה. כל המשפחות שיבחו את המאלפים על מקצועיותם, מסירותם, זמינותם ורגישותם – "הם עובדים בסדר מופתי. מרגיש בטחון. אתה מוכל. יש סדר והיגיון, ודברים רציים. הם מכירים את החומר. שהביאו לי את הכלב ל-24 שעות הוא בא עם דף הוראות, ועל איזה פקודות לעבוד, איך וכמה. כל האינפורמציה שרק רציתי. והיה לי גיבוי טלפוני וגיבוי פנים מול פנים. נורא נורא מסודר".

ולצד ההנאה וההתרגשות תהליך ההתאמה והאילוף עורר גם תחושות פחות חיוביות:

תהליך "החיפוש, איתור והתאמה" יצר אצל בודדים (ילד ומבוגר) חווית תסכול ואכזבה – "עברנו ארבע כלבים עד שמצאנו את הכלבה שלי... ידעתי שיש סוג של תהליך עד שמוצאים את הכלבה הנכונה אבל לא ידעתי שמביאים כמה כלבים, לא הוסבר לי כל כך. זה קצת היה לוט בערפל ולי זה היה קצת קשה כי כן קצת נקשרתי ואז אמרו לי שלא, היה תהליך לא פשוט התהליך של הבחירה ואיך זה נעשה".

בנוסף, תהליך ההכשרה של הכלב מצריך הילד/מבוגר **להתמודד עם מגוון אתגרים** - הפגנת סבלנות כלפי תהליך הלמידה הן של הכלב והן שלו עצמו, אימוץ, יישום ותרגול הכלים (פקודות, טון דיבור, חוקי מותר

ואסור לכלב וכיו) כמו גם התמודדות עם חוסר הצלחה: "לפעמים הכלב לא מקשיב לי ולא עושה מה שאני אומר לו, וגם לא אהבתי ללמד אותו דברים חדשים כי בפעם הראשונה הכלב לא מבין אותי ואני רוצה שיבין, והוא מבין רק אחרי הרבה פעמים של ניסיון", "היו קטעים שהכלב השתלט או ניסה לעקוף אותי אז הייתי צריך לשים לו רגל ולהראות לו. היה לי קצת קשה לעשות את זה. היה לי קשה לצעוק עליו ולהראות לו שאני הסמכות".

לא מעט מרואיינים ביטאו בראיון הראשון את התרגשותם מהכניסה הצפויה של הכלב בכך היו רוצים שהתהליך יהיה יותר אינטנסיבי וקצר – לתת יותר הזדמנויות לאדם להיות לבד עם הכלב, לזרז את התהליך, לאפשר בשלב מוקדם יותר לינה של לילה של הכלב, קיום שני מפגשים בשבוע וכיו. עם זאת, ניכר שבראיון לאחר שנה הם הבינו את מורכבות התהליך ואת חשיבות ההדרגתיות.

11. תפיסת עמותת 'צעדים קטנים'

הקשר עם עמותת 'צעדים קטנים' נוצר בשלבים ראשוניים והתקיים בעיקר בתחילת התהליך (בחינת ההתאמה וההתלבטות האם לקחת כלב). משלב המסירה הקשר התרופף ומדברי המשפחות כמעט אף אחת לא שמרה על קשר עם העמותה במהלך השנה. עיקר הקשר נותר עם דוגסקול. באופן כללי, עמותת 'צעדים קטנים' נתפסת באופן חיובי בהתייחס להתנהלות, ההתקשרות, המקצועיות, הרגישות והתמיכה שלה: "התהליך היה מאוד מהיר. הייתה זמינות, הייתה תקשורת. שלחו מהר את החוזה. היו זמינים לכל שאלה".

ולצד זאת, במהלך הראיונות עלו גם ביקורות כלפי העמותה, אך יש לציין שאין ביקורת מסוימת דומיננטית ובולטת. הועלו ביקורות שונות ע"י משפחות (מבוגרים והורים), כל אחת בהתאם לחוויה ולסיפור האישי שלה.

תהליך הקבלה לתכנית: "לא היה ברור בהתחלה שהתקבלו לתכנית וכל התהליך יצר חוויה גדולה של לחץ מאוד גדול האם נתקבל.. אם מאיזה שהיא סיבה בגלל נסיבות שלנו או של העמותה זה לא היה מתאים זה היה יוצר אכזבה מאד גדולה. אולי צריך לעשות את השלב של ההחלטות לפני שנפגשים עם הילד עצמו".

העברת מידע: "העו"ס מצעדים קטנים התקשרה ואמרה לי שאני צריכה לסדר את הביטוח לכלב כי המסירה מתקרבת, ידעתי שהמסירה מתקרבת, אבל מה זה מתקרבת? אני גם צריכה להיערך נפשית לדבר הזה, שלושה שבועות? חודשיים?".

לשון פניה וחשיפה: הייתה התייחסות לנושא לשון הפניה והחשיפה. נאמר שעמותת 'צעדים קטנים' מכוונת עצמה לעולם הילדים ולא מתאימה עצמה גם לעולם המבוגרים: הפניה באתר היא לילדים, הרתמה על הכלב מותאמת לילדים, ולא למבוגרים. בנוסף, הכתובית על הרתמה מכוונת לאנשים עם דושן וניוון שרירים, מה שלא מתאים לכל המצבים והאבחנות של המשתמשים. יתרה מכך, הדבר מאלץ חשיפה, גם אם האדם מעדיף לשמור על פרטיותו.

מעמד של בעלי הכלב: התייחסות נוספת הייתה לכך שהכלב הוא במעמד "מושכר", ושהבעלות עליו לא עוברת לידי האדם המסתייע בכלב. למרות ההבנה ש-'צעדים קטנים' השקיעו את הסכום הראשוני באילוף, הטענה העיקרית היא שכל ההשקעה והטיפול במהלך המשך חייו של הכלב עוברת לאדם המסתייע בכלב. אי שחרור הבעלות משאירה את האדם המסתייע בכלב בתחושות לא נוחות.

מענה לקשיים ובקשות: פניה לעמותה עם בעיה ברתמה, דבר שמסליך גם על התפקוד של הכלב שכן הוא "נמצא בעבודה" רק כאשר הוא עם רתמה. הבקשה לא נענתה: "הביאו לי רתמה קרועה, והיא

נקרעת בכיסא גלגלים. לא הביאו לי חדשה עד היום למרות שביקשתי. אמרו לי שאין כרגע, אין לנו, ושאני אנסה לתפור, וכך כבר 7 חודשים אין. אני הולך איתה ולא יודעים שהיא כלבת שירות כי אין רתמה... אין לי מענה ואין לי כתובת למי לפנות אז שאני אשבור את הראש. ההתניה הייתה בהתחלה הרתמה. שיניתי את התניה לרצועה. עם רצועה היא בתפקיד, ואם לא אז היא בחופש, לא בתפקיד. אבל אין לה רצועה. מרגיש לי שעקצו מערכת".

ולצד ביקורות אלו, 'צעדים קטנים' קבלה גם נקודות זכות בסיוע מול הרשויות בכל התמיכה בביה"ס: 'פניתי לצעדים קטנים, כשהיו עניינים עם בית הספר ועם ההסעה. אז הם ליוו ותמכו. הם שלחו לי את החוק, כי היו עניינים סביב הכניסה של הכלב לבית הספר. אז הם עזרו סביב הנושא החוקי ובעצם פניתי עם זה למפקחת וכך הסדרנו את נושא הכניסה שלו. העלייה שלו להסעה והכניסה שלו לבית הספר".

12. תפיסת כלביית דוגסקול

בדומה לקשר עם עמותת 'צעדים קטנים' הקשר עם דוגסקול נעשה מהשלבים הראשונים של בחינת ההתאמה לתהליך. הקשר עם המאלפים נמשך במהלך האילוף וההכשרה ובמהלך השנה הראשונה לאחר המסירה. למעט אדם אחד, כל המשתתפים בפרויקט שמרו על קשר עם המאלף במהלך השנה.

נקודות חוזקה של דוגסקול

נקודת החוזקה העיקרית של דוג-סקול היא **צוות המאלפים**. כל משתתפי הפרויקט שיבחו את המאלפים על הסבלנות, רגישות, זמינות, נכונות לתת מענה וסיוע בכל שעה, מקצועיות, עמידה בלוחות זמנים וכו', הן במהלך התהליך והן לאחר המסירה של הכלב: "יש מקום לשאלות, ובסבלנות ובעידוד, יש ביקורת בונה בצורה מאוד נעימה. העבודה עם המאלפת ממש חוויה טובה... הרגיש מאוד מקצועי, מאוד טבעי. את רוצה להרגיש שמכבדים אותך ולא מרחמים עליך. הם לא זרזו את התהליך, וממש לקחו את הזמן ובדקו כל הזמן איך אני מרגישה, שהקצב נוח, שטוב לי, שאני מרגישה נכון, שהם כאן בשבילי", "המאלף מדהים. זכיתי במאלף שהוא פשוט אוהב את כל הכלבים כמו הילד שלו וממש רואים את זה וזה נותן לי דוגמא של איך צריך להתייחס. והוא גם לא רק מסביר לי מה צריך לעשות הוא גם מסביר לי מעבר, גם מסביר את הדברים בצורה שקל לי, ז"א עושה איזה התאמה לחיים של אנשים, מסבירים את הדברים בצורה רציונלית ולא רק מה צריך לעשות והוא מאוד זמין אם יש לי שאלות, בקשות, מחשבות. הוא תמיד יענה בשמחה ובנחת. מדהים".

הקשר התומך נשאר גם לאחר שנה. מרבית המבוגרים שלקחו חלק בפרויקט סיפרו שהם נעזרים בשירותי דוגסקול כפנסיון בעת הצורך.

יש לציין שרק מבוגר אחד אשר קיבל את הכלב עם תחילת פרוץ וירוס הקורונה, ביקר את ההתנהלות של דוגסקול, והרגיש שהם לא היו זמינים לו בפתרון בעיות.

נקודות חולשה של דוגסקול

בראיונות עלו גם ביקורות כלפי דוגסקול. הכנסת כלב הביתה מלווה בהרבה התלבטויות, חששות, צורך בללמוד עולם חדש ולהתמודד עם אתגרים חדשים. בתקופה זאת יש רצון לוודאות ובהירות. הביקורת העיקרית כלפי דוגסקול מתרכזת סביב חוויות של חוסר בהירות, חוסר חדות וחוסר וודאות, המקבלת ביטויים שונים אצל משפחות השונות (ללא בולטות של נושא אחד מסוים):

התאמת הכלב: בעוד במרבית המקרים רוב המשתתפים דיברו על אהבה במבט ראשון עם הכלב, הרי שבמקרים בודדים (מבוגר וילד) תהליך התאמת הכלב היה יותר מורכב ועורר חוסר וודאות: "הביאו כלב, ואז פתאום מביאים כלב אחר. ואז הוא הביא כלב אחד וזה היה לא רלוונטי. והכלב השלישי שהוא הביא והיה רלוונטי לא היה ברמה התפקודית של הכלב שעליו אמרנו ואוו. עקרונית מאוד הגיוני אבל משהו פה לא היה מספיק מוגדר מספיק מסודר, וצריך להבין.. הסיפור של להביא לו משהו שהילד לא ציפה לו או שהוא שונה ממה שהוא ציפה לו, הוא אירוע".

מיקוד המענה לצרכים: "מאוד לא ברור מה הכלב יכול לעשות. כל פעם אמרנו משהו שהכלב יעשה ואז הסתבר שהוא לא יכול, וגם ההפך. דברים שחשבנו שהם בלתי אפשריים ושהוא לא יהיה מסוגל לעשות הסתבר במהלך הזמן שהם אפשריים".

מתן משוב (ילד): "המאלפת הייתה אומרת לכלב כל הכבוד ולא לי ואני רציתי שאולי המשוב יהיה גם לי כדי שאני אדע אם עשיתי טוב או לא".

התנהלות: אספקטים שונים בהתנהלות שהיו לא ברורים (קביעת תורים, תשלומים, תכנית עבודה וכו') – "יש את המאלפת, ויש אתם המזכירה שמתאמת ויש את המנהל. הרגשתי שאני צריכה כתובת אחת אבל היו כמה כתובות ולא ידעתי אם לעקוף סמכות או לא, להפריע לשלושה אנשים או לא כי יש הרבה אנשים בסיפור", "הביאו לי את הכלב לתקופה של 4 ימים. הייתי עושה את זה מדורג, בתקופה הראשונה ללילה או שניים לא ישר ארבעה, זה היה too-much לפעם הראשונה זה היה הזוי, קשה. בעיקרון לא רציתי להגיד לא, הוא שאל אותי 'את רוצה שאני אבוא לקחת אותה?' לא רציתי כי אז זה תחושה שאני נכשלת".

צוות המאלפים: רק אדם אחד חווה את צוות המאלפים בצורה פחות חיובית, וחש בלבול וחוסר בהירות בעבודה מולם: "יש שינוי קבוע במדריכים. במהלך ההכשרה החליפו לי 4-5 כלבנים. וכל פעם כלבן אחר מגיע ומנסה ללמד אותי איך הוא מתמודד בדרך הכי נכונה לדעתו. ואז מגיע מישהו אחר ואומר משהו אחר. ואז מגיע כלבן נוסף... ואז אני אומר לעצמי שאני שוכח את מה שלמדתי עד עכשיו ועושה מה שהוא אומר לי. ובסוף התהליך לא יצאתי לא מפה ולא מפה, לא יצאתי עם תפיסה אחת".

משולש לקוח-דוגסקול-צעדים קטנים: הקשר בין שלושת הגורמים לא תמיד נתפס כשקוף, ברור ומוגדר כהלכה (עלויות לא "תפורות" עד הסוף, האם דוגסקול שותף בפרויקט או ספק וכו'): "התהליך צריך להיות הרבה יותר מובנה ומסודר כתוב סגור, כי גם מולי אני קיבלתי דברים אחרים כתובים, חתמתי על חוזה אבל זה לא משנה... משהו בדינמיקה של המנהל אם הוא שותף או איש מכירות?... יש מתח בין הצד הכספי לצד המקצועי", "צעדים קטנים אמורים לדאוג לי ולצרכים שלי. האשימו אותי שאני הבעיה. הם יותר בקטע של להגן על דוגסקול ולסיים את התהליך".

מתקן: התאמת המתקן - "צריך לשפר את ההתאמה של המקום לאנשים עם מוגבלות, למשל כסאות כתר פלסטיק שפחות יציבים, האילוף נעשה תחת סככת ברזנט ובקיץ מאוד חם שם, צריך גם יותר לעבוד על אילוף במקומות עם הסחות דעת כמו גני שעשועים וכד', מעבר לסביבה הסטרילית של מרכז האילוף והבית, אילוף בתנאים אמתיים גם יאפשר לעמוד טוב יותר על האפשרויות של הכלבה לעזור".

סיכום

קסמם של כלבי השירות הוא לא רק במראה שלהם כי אם בעיקר בתרומה שלהם לאיכות החיים של הבעלים שלהם – ילדים ומבוגרים כאחד. אצל המבוגרים כלבי השירות ממלאים את ייעוד מטרות הפרויקט - הכלבים משפרים את תחושת העצמאות של בעליהם ע"י כך שהם מסייעים באספקטים מוטוריים (הליכה, שמירה על שיווי משקל, מניעת נפילת וכו'), התנהלות יומיומית (הבאת והרמת חפצים), כמו גם במישורים רגשיים של הפגת בדידות, חברות אמת, תחושת בטחון, תהליך השלמה עם המחלה וכו'. אצל ילדים התמונה מורכבת יותר, ושם אפשר לראות כי עיקר התרומה של הכלבים היא בהיותם

"כלב שירות רגשי" – הם מהווים עבור הילדים חבר אמת הנמצא לצידם כל הזמן, קשוב ורגיש לצרכיהם ומשפר את מצב רוחם. בנוסף לכל האמור, כלבי השירות ממלאים בצורה מלאה את ייעודם "ככלבי התראה רפואיים" בהיותם "סנסוריים" המעניקים תחושת בטחון פיזי ורגשית לבעליהם הזקוקים להשגחה רפואית צמודה.

"המחיר" העיקרי בהחזקת כלב שירות הוא עול האחריות – האחריות על הטיפול השוטף והיומיומי בכלב והאחריות על המשך שמירת כשירותו של הכלב. אלו, מחייבים את בעלי הכלב להיות מסורים ומחויבים לכלב, באותה המידה שהכלב מסור לבעליו, דבר שלא פעם מגביר את הקושי, מהווה מעמסה מעשית ורגשית על הבעלים. הילדים והוריהם, יותר מהמבוגרים, חשים ומבטאים את העול והקושי באחריות זאת, וככל שהילד צעיר יותר כך הקושי רב יותר.

מסקנות

1. חיזוק תחושת המסוגלות ושיפור העצמאות של ילדים ובוגרים עם מוגבלות פיזית

חמשת הבוגרים שהשתתפו בפילוט הם מבוגרים עצמאים המנהלים אורח חיים עצמאי. ארבעה מתוכם הם מבוגרים פעילים ואקטיביים – לומדים, עובדים, מתניידים ומתנהלים באופן עצמאי. כלבי השירות שיפרו את תחושת המסוגלות והעצמאות שלהם, אך חשוב לציין שפרמטרים אלו היו קיימים בחייהם עוד קודם לכן, ומכאן שיש לשקול את הפרופיל של האדם המבוגר עם המוגבלות נמצא על מנת לסייע בהצלחת שילוב כלב שירות.

בקרב הילדים הבוגרים יותר גילאית (בני 16+) ורגשית, הכלבים השתלבו בצורה טובה יותר בחיי היומיום. הכלבים מלווים אותם במהלך מרבית היממה, לרוב המקומות שהם הולכים, והם אחראים על הטיפול בכלב (לא פעם עדיין בסיוע של בני משפחה). אצלם אפשר היה לראות שיפור בתחושת העצמאות שבאה לידי ביטוי בעיקר בכך שהם כעת יכולים להישאר בבית או לצאת מהבית, ללא נוכחות של מבוגר לצידם.

אצל הילדים הצעירים (עד גיל 16-15) מטרות הפרויקט פחות מומשו. לאחר התלהבות ראשונית מכישורי הכלב, הילד בסופו של יום מעדיף לעשות את הדברים בעצמו (בין אם כי יותר מהיר ובין אם כדי לשמר יכולות). בנוסף, הכלב לרוב לא מלווה את הילד לביה"ס ולא נמצא לצידו מרבית השעות שהוא מחוץ לבית. הכלב לא פעם נתפס כהכבדה ועול על הילד ודווקא פוגע בתחושת העצמאות שלו (הילד צריך לדאוג לכלב, לא יכול לשחק עם ילדים בהפסקות וכו'). מפאת הגיל הצעיר ומורכבות חייו של ילד עם מוגבלות, הילד אינו האחראי העיקרי על הכלב, ולכן הכלב לא מעניק חווית העצמאות ומסוגלות משמעותית בגילאים אלו.

2. הפחתת העומס הטיפולי מבני משפחה של ילד עם מוגבלות פיזית

אצל מרבית משפחות הילדים לא הייתה הפחתה משמעותית בעומס הטיפולי על בני המשפחה. לא פעם הילד/ה ממשיך להיעזר בהורה כאשר הוא צריך דבר כלשהו, בין אם מתוך הרגל, או כי יותר פשוט לבקש מההורה שיביא/ירים חפץ כלשהו. בנוסף, לאור העובדה שהאחריות והטיפול בכלב מהווה מעמסה גדולה מידי על ילד, לא פעם ההורים משתתפים בטיפול השוטף בכלב. עם זאת, יש לציין שרוב ההורים היו מוכנים "לספוג" את המעמסה הנוספת (בהתנהלות, ניקיון וגם הכלכלית) לאור היתרונות והתועלות שהכלב מביא איתו.

3. שיפור המעורבות החברתית של ילדים עם מוגבלות פיזית.

מטרה זאת לא מומשה אצל אף אחד מהילדים. הכלב לא מהווה גשר לקשרים חברתיים וכאשר הוא כן מקדם תקשורת עם הסביבה (במהלך מפגש בקניון, טיול בשכונה וכו'), לא תמיד הקשר נתפס

באופן חיובי שכן הדבר לא פעם מהווה עול על הילד ומאלץ אותו להתמודד עם שאלות, הצבת גבולות וכו'. גם כאשר נוצרת תקשורת חיובית, היא נקודתית ולא מתמשכת. בקרב מיעוט הילדים שדיווחו שהם לוקחים את הכלב לביה"ס, לא ניכר שנוכחות הכלב הרחיבה את המעגל החברתי. ולצד זאת, אצל כל המשתתפים בפרויקט, ילדים ומבוגרים כאחד, הכלב מהווה חבר אמת, חבר נאמן שאפשר לסמוך עליו. הקשר הרגשי שנוצר הוא עמוק ומשמעותי, קשר של שותפות וערבות הדדית. בנוסף, הנוכחות של הכלב מסייעת לתקשר לסביבה את "המוגבלות", מה שלעיתים קשה לעשות במילים.

לאור ממצאים אלו אפשר להסיק שבעוד שכלבי שירות עמדו ומימשו את מטרות הפרויקט אצל מבוגרים, אצל ילדים לא כך הדבר. לגיל הילד, הבגרות הרגשית וההרכב והאופי המשפחתי, משמעו והשפעה על הצלחת ההשתלבות של כלב שירות בבית.

המלצות

1. מומלץ לבחון הכנסת כלבי שירות לסל שירותים אצל מבוגרים העונים על הקריטריונים. חשוב יהיה לבצע הערכה רחבה יותר על אוכלוסיית הבוגרים.
2. אצל הילדים הכלב נותן מענה בעיקר לאספקטים רגשיים (חבר, בטחון רגשי וכו'). יש מקום לבחון איזה סוג של כלבים מתאימים לתת מענה זה לילד, האם אפשר לבנות תכנית הכשרה "פשוטה וזולה" יותר, תוך החזקת הראיה שייתכן ובעתיד יהיה צורך לפתח את כישורי ויכולות הכלב גם לצרכים של כלב שירות. כלבי "מחמד" מספקים מרכיבים רגשיים ויש אינספור עדויות, מחקרים ותיעודים על כך. ייתכן ויש מקום לעודד ולהמליץ על קשר שכזה.
3. בפיילוט היו שני מקרים (מבוגר וילד) שבהם הכלב שימש גם כחיישן רפואי. בשני המקרים הכלב נתן מענה מלא לצורך זה, ולצרכים הפיזיים והרגשיים שנובעים מכך. מומלץ באופן מיוחד להרחיב מחקר/ הערכה במישור זה בקרב אנשים עם מוגבלויות רפואיות.

גילשטרום, ר. (2015). מקומם של כלבי שירות בחייהם של בעלי מוגבלויות משפחותיהם. חיות וחברה. גיליון 25. ע"מ 53-86.

הרף-כשדאי, ע. ובנן-נון, א. (2018). הרבה מעבר לחבר התערבויות טיפוליות הנעזרות בכלבים בילדים על הרצף האוטיסטי.

https://www.psychology.org.il/sites/psycho/UserContent/files/%D7%A2%D7%99%D7%A0%D7%AA%20%D7%95%D7%90%D7%9C%D7%94_3.pdf

Allen, K.A., and Blascovich, J. (1996). The Value of Service Dogs for People with Severe Ambulatory Disabilities. JAMA Vol. 275 (13). Pg. 1001-1006

Lindsay, S. and Thiagarajah, K. (2021). The impact of service dogs on children, youth and their families: A systematic review. Disability and Health Journal. Vol. 14 (3).

Ng, P., James, M. and McDonald, C. (2000). Service Dogs for Disabled Children: Effects on Level of Independence and Quality of Life. Top Spinal Cord Injury Rehabilitation. pg. 96–104.

Winkle, M., Crow, T.K., and Hendrix, I. (2012). Service Dogs and People with Physical Disabilities Partnership: A Systematic Review. Occupational Therapy International. Vol. 19 (1). Pg. 54-66.

1. **רקע**
לספר קצת על עצמך – גיל, עיסוק, מצב משפחתי, תחביבים
2. **כלבי שירות – חשיפה לרעיון**
מאיפה שמעת לראשונה על כלבי שירות? של מי היה רעיון להביא כלב הביתה?
מה הייתה התגובה הראשונה שלך?
האם היו לך התלבטויות? למה כן? למה לא?
מי רצה/לא רצה כלב בבית?
3. **תהליך ההיכרות עם הכלב**
איך התנהל התהליך מול צעדים קטנים/דוגסקול (שלבים, פרקי זמן...)?
לספר קצת על כל תהליך ההיכרות/אילוף (כמה פגישות היו, מה עשו בפגישות...).
איך הסתדרת עם התהליך ההיכרות? מה אתה אהבה? עם מה היה לך קשה?
איך שאר בני המשפחה הגיבו?

כשאתה חושבת על התהליך כולו עד כה - מה היה טוב/לא טוב בתהליך?
מה אפשר לשפר בתהליך? לעשות אחרת?
4. **לפני כניסת הכלב הביתה**
איך החיים שלך נראים כיום, לפני כניסת הכלב? (להתייחס גם לחיי חברה)
במה אתה מתקשה? מי בעיקר עוזר לך?
איך זה משפיע על המשפחה? להתמקד בעומס הטיפולי על חיי המשפחה.
איך זה משפיע עליך? במה הכי קשה לך?
5. **ציפיות מכניסת הכלב**
מה הציפיות שלך מכל התהליך?
מה את רוצה שיקרה בעקבות כניסת הכלב?
איך את מדמינת את החיים שלך? במה היית רוצה שיהיה שונה מהיום? במה בעיקר?
וחיי המשפחה? מה החלום שלך?
האם יש לך חששות כלשהם? לפרט חששות ולמה.
6. **אסוציאציות (בהקשר שלך כיום לפני כניסת הכלב ואיך מדמינת אחרי הכניסה) – לוודא כיסי של הנושאים הבאים אם לא דובר עליהם קודם.**
איכות חיים, עצמאות, מסוגלות עצמית, תחושת בטחון, שליטה, דימוי עצמי / הערכה עצמית, תפקוד יומיומי
7. **מענה על שאלון כמותי**

נספח 1ב': קו מנחה אחרי כניסת הכלב (בוגרים)

1. **הקדמה: שנה מאז שהכלב נכנס**
באופן כללי - איך עברה השנה?
האם השתנה משהו במצבך (רפואית, תפקודית, חברתית...)?
2. **תהליך כניסת הכלב לבית**
לספר על תהליך הכניסה והשתלבות של הכלב – איך היו הימים הראשונים? ובהמשך?
האם היו קשיים בכניסת הכלב לבית? איזה קשיים? איך התמודדת עם הקשיים?
האם צעדים קטנים היו בתמונה? מי יזם את הפניה (את/הם)? האם הם סייעו?
האם גם היום יש קשיים עם הכלב? איזה? איך מתמודדים איתם?
3. **תהליך ההיקשרות של הילד עם הכלב**
האם היו לך קשיים עם הכלב? איזה? איך הם נפתרו?
האם הירויש משברים עם הכלב? (להתייחס לתדירות משברים, לאפיין את המשברים, לתת דוגמאות למשברים, איך הגבת למשברים)
- כמה זמן סה"כ לקח לך להקשר לכלב? איך היית מתארת את הקשר שלך עם הכלב?
מה את הכי אוהבת/בכלב/נוכחות של הכלב? ומה את לא אוהבת?
4. **התנהלות יומיומית של הילד עם הכלב**
לספר קצת על ההתנהלות יומיומית עם הכלב – איך נראה יום טיפוסי?
במה הכלב עוזר לך? לאן הולך איתך - לעבודה/לימודים/חברים/פעילויות?
האם יש מקומות שהכלב לא בא איתך? למה?
האם יש דברים שאת מתקשה ושאת/ה לא נעזרת בכלב, למרות שיכול לעזור לו?
אם כן, למה לא נעזרת בכלב לדברים אלו?
5. **השפעות הכלב**
באיזה אופן הכניסה של הכלב הביתה השפיעה עליך? מה הכלב נתן לך?
במה את/ה שונה היום ממה שהיית היה לפני שנה?
להתייחס לנושאים הבאים: עצמאות, חיי חברה/מעורבות חברתית, חיי משפחה, תפקוד יומיומי, איכות חיים, מצב נפשי, מצב בריאותי, בטחון עצמי, דימוי עצמי
6. **השפעה על המשפחה והסביבה (הרחבה אצל ילדים והורים)**
האם חיי המשפחה השתנו בעקבות כניסת הכלב הביתה?
איך הכניסה של הכלב השפיעה על המשפחה? באיזה אופן החיים במשפחה השתנו?
ואיך זה השפיע עליך? במה יותר קל לך? ובמה יותר קשה?
איך הכלב מגיב לשאר בני הבית? האם באותו האופן כמו שהוא מגיב אליך (כשנכנס הביתה, הענות לפקודות...)?
ואיך הכלב משתלב במקומות אחרים – עבודה, בתי חברים, בחוץ...
- האם הנוכחות של הכלב השפיעה על **העומס הטיפולי** בבית – האם גורמת להפחתת עומס י (יש מי שיביא/ירים חפצים...), או דווקא יצר יותר עומס (ניקיון, טיולים, טיפול...)?
7. **סיכום התהליך**
האם הציפיות/חלומות התממשו? מה כן ומה לא?
האם החששות התממשו או התבדו?
האם היית חוזרת על ההחלטה להכניס כלב שירות הביתה? האם את ממליצה? למה?
8. **מענה על שאלון כמותי**

נספח 2א': שאלון לפני / אחרי (הורים/ילדים/בוגרים)*

* (לכל קבוצה יש גרסה המותאמת לה בלשון הפניה. השאלון המוצג כאן מנוסח להורים)

1. מרואיין:
 א. גבר/בן
 ב. אישה/בת

2. גיל המרואיין: _____ שנים.

3. סה"כ כמה ילדים/אחים מתגוררים בבית?
 1. אחד
 2. שניים
 3. שלושה
 4. ארבעה
 5. חמישה או יותר

4. האם יש בבית עובד/ת זר/ה?
 1. כן
 2. לא

5. אקרא לך כעת מספר היגדים. עבור כל אחד אנא ענה תוך מחשבה על הבן/בת שלך שעבורו מיועד כלב השירות. אנא ענה לפי מפתח התשובות המוצג לפניך (הצג כרטיס 1).

	■	■	■	■	■
כל הזמן / כמעט תמיד	מידי פעם / לעיתים קרובות	לפעמים	כמעט אף פעם / לעיתים רחוקות	אף פעם	
להורים: במהלך החודש האחרון, עד כמה את חושבת שבנד/בתך היה אומר/ת שהוא הרגיש/ה..					
בוגרים/ילדים: במהלך החודש האחרון, עד כמה הרגשת ...					
5	4	3	2	1	הרגיש לא טוב
5	4	3	2	1	הרגיש עייפה ומותש/ת
5	4	3	2	1	הרגיש חזק/ה ומלא/ת אנרגיה
5	4	3	2	1	שכאב לו הגוף
5	4	3	2	1	שהוא יכול/ה להתלבש ולהתארגן לבד
5	4	3	2	1	שהוא יכול/ה לעלות לבד במדרגות
5	4	3	2	1	שהוא היה משועמם/ת
5	4	3	2	1	הרגיש בודד/ה
5	4	3	2	1	הרגיש שמח/ה
5	4	3	2	1	הרגיש עצוב/ה
5	4	3	2	1	הרגיש מפוחד/ת או מובהל/ת
5	4	3	2	1	בטוח להישאר לבד בבית (גם כשעובד/ת הזר/ה לא היה בבית)
5	4	3	2	1	בטוח/ה להיות בחוץ לבד (גם אם רק לזמן קצר, כשאין אף אחד ליד)
5	4	3	2	1	שהוא יכול/ה לעשות דברים שהוא רוצה לעשות עצמאית
5	4	3	2	1	

5	4	3	2	1	הרגיש מרוצה מעצמו
5	4	3	2	1	שהוא סומך על עצמו / בטוח בעצמו
5	4	3	2	1	שהיו לו הרבה רעיונות טובים
5	4	3	2	1	הרגיש שדברים שהוא עושה הם חשובים ובעלי ערך
5	4	3	2	1	הרגשתי שהוא בכלל לא טוב/ה
5	4	3	2	1	הרגיש/ה שאני טוב/ה כמו אחרים
5	4	3	2	1	שהוא הסתדר טוב עם ההורים שלו
5	4	3	2	1	הרגיש טוב בבית
5	4	3	2	1	הרגיש שבני משפחה עזרו לו לעשות כל מיני דברים (להביא לו דברים, לרדת/ לעלות במדרגות, להתלבש/להתפשט..)
5	4	3	2	1	שרבו הרבה בבית
5	4	3	2	1	שההורים מנעו ממנו לעשות דברים
5	4	3	2	1	שיחק/בילה עם חברים
5	4	3	2	1	הרגיש שונה מילדים/אנשים אחרים
5	4	3	2	1	הרגיש שיש לי הרבה חברים
5	4	3	2	1	הרגיש שקשה לו להסתדר עם ילדים/אנשים אחרים בני גילו
5	4	3	2	1	שקשה לו לעמוד בקצב של ילדים/אנשים בני גילו
5	4	3	2	1	נהנה מהשיעורים בבית הספר (לא הופיע בשאלון המבוגרים)
5	4	3	2	1	דאג מזה שיהיו לו ציונים לא טובים (לא הופיע אצל המבוגרים)
5	4	3	2	1	נעדר/ת מבית הספר לעיתים קרובות כי הוא לא מרגיש/ה טוב (לא הופיע בשאלון המבוגרים)
5	4	3	2	1	הרגיש שקשה לו להתרכז בשיעור (לא הופיע בשאלון המבוגרים)
5	4	3	2	1	מסוגלת/ת לשמח את עצמו כאשר קורה לו משהו לא נעים
5	4	3	2	1	מצליח/ה להרגיע את עצמו כאשר הוא מפחד/ת
5	4	3	2	1	הוא מצליח להימנע מלהתרגז
5	4	3	2	1	הוא מצליח/ה לעודד את עצמו כאשר הוא מרגיש/ה עצוב
5	4	3	2	1	הוא יכול/ה לספר לחבר שהוא מרגיש/ה לא טוב
5	4	3	2	1	הוא מצליח/ה לגרש מחשבות לא נעימות
5	4	3	2	1	הוא הרגיש שיש לו כוחות להתמודד עם בעיות שלי בחיים

43. כשאת/ה חושב/ת על עצמך והחיי יומיום שלך, עד כמה את/ה מרוצה מהם?
תן/י ציון על סולם שבין 1 כלל לא מרוצה ל- 10 מרוצה מאד?

10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

44. במפגש אחרי שנה להוסיף שאלות השוואה -

כשאת/ת חושב/ת על החיים שלך בנד/ביתך היום (המצב הבריאותי, בבית הספר, חברים, בבית וכו'), בהשוואה ל- לפני שנה (לפני שקבלת את... שם הכלב), האם היום המצב הכללי של ילדך -

- א. הרבה יותר טוב מאשר לפני שנה
- ב. קצת יותר טוב מאשר לפני שנה
- ג. דומה למצב שלי לפני שנה
- ד. קצת יותר גרוע מאשר לפני שנה
- ה. הרבה יותר גרוע מאשר לפני שנה

45. וכשאת/ה חושב/ת על עצמך, מאז כניסת הכלב לבית, האם המצב שלך -

- א. הרבה יותר טוב מאשר לפני שנה
- ב. קצת יותר טוב מאשר לפני שנה
- ג. דומה למצב שלי לפני שנה
- ד. קצת יותר גרוע מאשר לפני שנה
- ה. הרבה יותר גרוע מאשר לפני שנה

נספח 2ב': שאלון הורים (הורים בלבד)

המשפטים הבאים מתארים מחשבות ורגשות שעשויים לעלות לפעמים אצל אנשים המטפלים בבן/בת משפחה עם מוגבלות. באיזה מידה את/ה מסכימ/ה עם המצב המתואר. כל ההיגדים מתייחסים לבן/בת משפחה עם מוגבלות (הצג כרטיסיה 2).

מסכימ/ה מאוד	מסכימ/ה	לא 'מסכים' ולא 'לא מסכים'	לא מסכימ/ה	כלל לא מסכימ/ה	האם את/ה חושב/ת ש...
5	4	3	2	1	עקב הטיפול בבן/בת משפחתך עם המוגבלות יש לי פחות זמן לעצמי.
5	4	3	2	1	יש בחיי לא מעט לחצים בעקבות הצורך שלי לטפל בבן משפחה עם מוגבלות מחד, לבין שאר המחויבויות שלי למשפחה, מקום עבודה וכו', מאידך.
5	4	3	2	1	חלק גדול מהאנרגיות שלי מופנות לבן/בת המשפחה עם המוגבלות.
5	4	3	2	1	בריאותי נפגעת בגלל המעורבות שלי עם בן המשפחה עם המוגבלות.
5	4	3	2	1	אין לי את הפרטיות שהייתי רוצה בגלל המצב והצרכים של בן המשפחה עם המוגבלות.
5	4	3	2	1	החיים החברתיים שלי נפגעו בעקבות המצב והעובדה שאני מטפלת בבן משפחה עם מוגבלות.
5	4	3	2	1	איבדתי מידה של שליטה על חיי מעצם היותי הורה לילד/ה עם מוגבלות.

נספח 3: שאלון היקשרות לכלב (למילוי ע"י לבעל/ת הכלב – שאלון דיגיטלי)

לפניך מספר משפטים המתייחסים להיקשרות שלך עם הכלב שלך. אנא צייני/ני על סולם שבין 1 "כלל לא מסכים" ל- 5 "מסכים מאוד", באיזה מידה את/ה מסכימ/ה עם כל אחד מהמשפטים הבאים.

מסכים מאוד				כלל לא מסכים	
5	4	3	2	1	
5	4	3	2	1	נעים לי להיות במחיצת הכלב שלי
5	4	3	2	1	אני לעיתים דואג/ת מה אעשה אם משהו רע יקרה לכלב שלי
5	4	3	2	1	לעיתים קרובות הכלב שלי הוא נטל עבורי
5	4	3	2	1	זה משמח אותי כשהכלב שלי מפגין חיבה אלי
5	4	3	2	1	אני מתרגז/ת וכועס כשהכלב שלי לא רוצה שאהיה לידו כמו שאני הייתי רוצה
5	4	3	2	1	אם יידרש, לא תהיה לי בעיה לוותר על הכלב שלי
5	4	3	2	1	אני מרגישה/ה לא בנוח כשהכלב שלי רוצה להיות במחיצתי
5	4	3	2	1	אני מרגישה/ה מתוסכל/ת כשהכלב שלי לא בסביבתי לעזור לי כשאני צריכ/ה
5	4	3	2	1	אני לא רוצה להקשר לכלב שלי יותר מידי
5	4	3	2	1	אני שמח/ה שקיבלתי את הכלב

אנא שתף בחוויה או אירוע כלשהו שהיה לך עם הכלב: _____